

TEKNOLOJİ, YÖNETİM VE MEKÂN: GÖZETİM, DENETİM, MAHREMİYET VE MEKÂNSAL YAPILANDIRMAYLA PRATİKLERİNİN KURUMSALLAŞMASI

Technology, Administration and Space: Institutionalization of Surveillance, Control, Privacy and Spatial Structuring

Tülin BOZOĞLU*

Özet

Teknoloji ile yaşamın her alanını etkileyecek, ekonomik, bireysel, toplumsal, siyasal, yönetsel ve mekânsal, değişim ve dönüşümler yaşanmakta ve izleri her yerde görülebilecek şekilde geleneksel olarak kabul edilenin yerine yeni ilişki ağları ve yeni yapılanmalar gelmektedir. Çalışmanın konusunu da, enformasyon teknolojisi devrimi sonrası geleneksel devletin dönüşümüyle; teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekân ilişkisi birlikteliğinde teknoloji odaklı yaklaşımlarla, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ilgili kavramsal ve tarihsel dönüşümler, disiplinler toplumu, denetim toplumu, gözetim toplumu, okunaklılık ve basitleştirme, görünürlük, kodlanmış numara ve harf dizeleri, nesneleşme, sistemde sayısal bedenleşme, gücün gözü, gözün yapay zeka ile birleşmesi, yeni kavramlar ve uygulamalar, en temel şekliyle coğrafi ve kent bilgi sistemleri, e-devlet, e-belediye, e-kimlik, Mernis, Mobese benzeri uygulamalar ve tartışmalara değinilmektedir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışma, sınırlılıkları ile beraber, hızla değişen süreçte, çalışma konusu kapsamına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmasında, güncel çalışmalara katkı sağlayabilmek amacıyla yazılmaktadır. Çalışmada ortaya konmuş bilgi ve bulgular, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması özelinde irdelenmekte ve bu kapsamda bir bütünlük içinde düşünülerek, süreçte önem verilmesi gerekenlere dikkat çekilerek sona ermektedir.

Anahtar

Kelimeler:

Teknoloji,
Yönetim, Mekân,
Gözetim,
Denetim,
Mahremiyet

JEL Kodları:

O30, D83, Z00,
Y80

Abstract

With technology; economic, individual, social, political, administrative and spatial changes and transformations that affect every aspects of life are experienced and new networks and new structures are replaced by traditionally accepted ones. The issue of the study is the institutionalization of the practices of surveillance, control, privacy and spatial structuring with technology-oriented approaches and in association with individual, society, administration and space, along with the transformation of the traditional state after the information technology revolution. In this context, relevant conceptual and historical transformations, disciplinary society, control society, surveillance society, legibility and simplification, visibility, coded sequences of numbers and letters, objectification, numerical forming in the system, eye of power, merging of the eye with artificial intelligence, new concepts and applications, and also in the most basic form of geographical and urban information systems, e-government, e-municipality, e-identity, Mernis, Mobese-like applications and discussions are mentioned. The study, in which the literature review method is used, is written in order to contribute to the current studies in a holistic approach to the scope of the study with its limitations and in a rapidly changing process. The information and results that set forth in the study are examined in terms of institutionalization of the practices of surveillance, control, privacy and spatial structuring, and in this context, by thinking within a integrity, concluded with drawing attention to what needs to be given importance in the process.

Keywords:

Technology,
Administration,
Space,
Surveillance,
Control, Privacy

JEL Codes:

O30, D83, Z00,
Y80

* Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. e-mail: tulinbozoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7010-2614

*“Kranzberg Kanunu'nun ilk maddesi şöyle der: Teknoloji ne iyidir ne kötüdür, ne de nötrdür”.
Teknoloji daha çok bir güçtür, hayatın, zihnin özüne sızan mevcut teknolojik paradigma çerçevesinde, hiç olmadığı kadar bir güçtür.¹*

Manuel Castells

1. Giriş

Teknoloji ile hayatın her alanını etkileyecek değişim ve dönüşümler yaşanmakta, geleneksel olarak kabul edilenin yerine yeni ilişki ağları ve yeni yapılanmalar gelmektedir. Günümüzün dinamik, girift ancak kendi içinde düzenli forumundaysa hiçbir yapı tek başına değerlendirilemez. Bu bağlamda enformasyon teknolojisi devrimi sonrası geleneksel devletin dönüşümüyle; teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekân ilişkisi birlikteliğinde teknoloji odaklı yaklaşımlarla, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda; teknolojinin, bireyin, toplumun ve yönetimin birbirini nasıl etkileyeceği, özel hayat ile ilgili olanların sınırına ilişkin yeni ve farklı adımlar ile yeni düşünme yollarının neler olduğu üst başlıklarına bakılmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle enformasyon teknolojisi devrimi süreci ve dinamikleri üzerinde durulmaktadır. Teknoloji genelinde, sürecin farklı yansımaları, etki ve tepkilerin oluşmasıyla, teknoloji, yönetim ve toplumsal değişim ilişkisi, teknolojinin kullanımı ve yönelik tartışma ile eleştirilere, teknoloji merkezli yaklaşımlar birlikteliğinde değinilmektedir. Çıkış noktası olarak determinizm, teknolojik determinizm, iyimser ve kötümser görüşler üzerinde durulmaktadır. Devamında, süreçle birlikte sorgulanan konular olarak, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması ile bağlantılı konular ve tartışmalar üzerinde durulmakta ve de günümüzdeki görünür pratikleriyle irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda ilgili kavramsal ve tarihsel dönüşümler, disiplinler toplum, denetim toplumu, gözetim toplumu, okunaklılık ve basitleştirme, görünürlük, kodlanmış numara ve harf dizeleri, nesneleşme, sistemde sayısal bedenleşme, gücün gözü, gözün yapay zeka ile birleşmesi, yeni kavramlar ve uygulamalar, en temel şekliyle coğrafi ve kent bilgi sistemleri, e-devlet, e-belediye, e-kimlik, Mernis, Mobese benzeri uygulamalar ve tartışmalara değinilmektedir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışma, sınırlılıkları ile beraber, hızla değişen süreçte, çalışma konusu kapsamına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmasında, güncel çalışmalara katkı sağlayabilmek amacıyla yazılmaktadır. Çalışma ortaya konmuş bilgi ve bulguların gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması özelinde irdelenmekte ve bu kapsamda bir bütünlük içinde düşünülerek, süreçte önem verilmesi gerekenlere dikkat çekilerek sona ermektedir.

2. Enformasyon Teknolojisi Devriminden Günümüze

Çığır açıcı olayların çoğu devrimlerdir. Ancak değişimler her zaman politik temelli olmamaktadır. 21.yüzyılda şimdiye dek gerçekleşen en önemli devrimse, ‘Enformasyon Teknolojisi Devrimi’ olmuştur ve hızlı değişim, dönüşümlerin yaşandığı günümüz dünyasında, izleri her yerde görülebilmektedir. Günümüzde, enformasyon teknolojisi devrimiyle beraber gerçekleşen sürecin, teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekân ilişkilerine dair, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşması özelinde

¹ Castells, 2008, s. 96

incelendiği bu çalışmanın başlangıç noktasını da ‘enformasyon teknolojisi devrimi’ oluşturmaktadır. Bu bağlamda teknolojik değişim ile ilgili olarak Castells (2008) ‘Ađ Toplumunun Yükselişi’nde, teknolojinin toplumu belirlemediği, onu temsil ettiği, toplumun da teknolojik yenilikleri belirlemediği, onu kullandığı, belirlemese de büyük ölçüde devlet üzerinden, onun gelişimini bastırabildiği, yasaklayabildiği ya da öncülüğünü üstlenebildiği, başlatabildiği veya hızlandırılmış bir teknolojik değişim sürecine sokabildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, teknoloji ve toplum ilişki açısından devletin yüklendiği rolün, belli bir mekân ve zamanda hâkim olan toplumsal ve kültürel güçleri ifade edip örgütlendiğinden, sürecin tamamı açısından belirleyici olduğunu da vurgulamaktadır (s. 6-15).

Sürecin ve enformasyon teknolojisi devriminin tarihsel gelişimi açısından, bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) yeni bir döneme girilmiş olunan, II. Dünya Savaşı ve sonrasında bakılmalıdır. Temelleri Soğuk Savaş döneminde atılmış, kökleriye Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hükümetlerinin 1950’ler ve 1960’larda gerçekleştirdiği, çoğunluğu askeri bütçeye dayanan, büyük araştırma geliştirme programlarına dayanmaktadır. Bilgisayar, internet, kısa mesaj gibi teknolojiler ilk kez birer askeri proje olarak ortaya çıkmış, daha sonrasında pazarlanabilir ürünlere dönüştürülmüşlerdir. 1970’lerde teknolojik sistemin bütünlük kazanmaya başlamasıyla dalga dalga gelen yeni süreçler ve ürünlerle 1990’ların sonunda enformasyon teknolojisi devrimi dünyaya yeni bir suret kazandırmıştır.

1970’den sonraki yıllar ile ilgili olarak Runciman (2016); 1973’teki Arap-İsrail savaşıyla başlayan, petrol fiyatlarının dörde katlanmasına ve tüm dünyanın ekonomik durgunluğa girmesine neden olan, on yıllar süren petrol krizinin de bir itici güç olduğundan bahsetmektedir (s. 66-72). Bu bağlamda yeni ekonomik düzen açısından bakılacak olursa da Castells (2008), yeni teknolojik paradigmayı kapitalist sistemin kendi iç çelişkilerini aşmak için geliştirdiği bir yanıt olarak değerlendirmeyi ikna edici görmemekle beraber (s. 76), Runciman (2016), politikacıların, petrol eksikliğinin, i huzursuzluk, askeri güçsüzlük ve toplumsal çöküş gibi olası sonuçları karşısında, politik devrimlerin önünü almak için, teknolojik devrimin önünü atıklarını ifade etmektedir. 1989 ayaklanmalarından günümüze ise, politik sistemlerin pek değişmediğini ancak yaşamların devrim geçirdiğini de belirtmektedir. Ona göre yeni teknolojinin yaygınlaşması, büyük politik değişikliklere duyulan arzunun bastırılmasına yardımcı olmaktadır (s. 66, 72).

Yaşanan dönüşümün çekirdeğinde ise, bilgi işleme ve iletişim teknolojileri yer almaktadır. Günümüzün teknolojik devriminin ayırıcı özelliği, bilginin ve enformasyonun merkezi önemi değil, bu bilgi ve enformasyonun, bilgi üretimine, bilgi işleme/iletme aygıtlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin kullanımı arasında, ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturmasıdır (Castells, 2008, s. 39-40). Böylelikle değişim ve dönüşümler yaşanmakta ve günümüz ağı ‘bililişim ağı’, toplumu ise ‘bilgi toplumu’ olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca BİT’in gelişimiyle, yaşamlar ve karar verme tarzları da devrim geçirmekte, fiziksel coğrafyalar tarafından kısıtlanan bir dünyadan, tüm dünyaya erişim sağlanabilen bir dünyaya ilerlenmektedir. Sanayi toplumunda demir yolu, denizyolu ve otobanlar nasıl etkin olduysa, bilgi toplumunda da sayısal iletişim, fiber optik ve uydu teknolojileri etkin olmaktadır. Yaşayan organizmalar olarak kentler ise, değişim ve dönüşüm dinamiklerinin ortaya çıkıp, yaygınlaşmaya başladığı yerler olmakta ve kentsel yaşamdan başlayarak tüm yapılar yeniden biçimlenmektedir. Bu bağlamda Castells (2008), enformasyon çağının kentini, ‘enformasyonel kent’ olarak tanımlamakta ve yeni toplumun, bilgiye dayalı, ağlar etrafında örgütlenmiş, kısmen akışlardan oluşan doğası yüzünden enformasyonel kentin “bir kent formu değil, akışlar

uzamının yapısal hâkimiyetinin izini taşıyan bir süreç” olduğunu savunmaktadır (s. 532). Baştan ve Ökmen (2004) de, gelişmelerle kentlerde daha az insan hareketi, daha çok meta dolaşımının ortaya çıktığını ve kentsel altyapının, bu yapı hakkında gelişmiş düzeyde bilgi sağlayan otomasyon sistemleri ile yönetilmesinden, vatandaşa uzanan e-devlet hizmetlerine kadar çok geniş bir alanı kapsadığını ifade etmektedirler (s. 198-199).

3. Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar ve Eleştiriler

Teknoloji içerikli yaşanmakta olan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinin farklı yansımalarının, etki ve tepkilerinin oluşabilmesi sebebiyle, tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Teknolojiyle ilgili olanlar dinamik ve esnek görünürken, bir şeye sahip olmanın, paylaşmanın ve özel hayat ile ilgili olanların sınırına ilişkin gerek birey gerek devlet açısından yeni ve farklı adımlar ile yeni düşünme yolları ortaya çıkmaktadır. Baştan ve Ökmen (2004) de, değişim ve dönüşümün en belirgin özelliğinin, demokratikleşme eğilimleri ve yeni yönetim yapılanmaları anlamında yerel yönetim-kentleşme sürekliliğini de içerir biçimde, sanayi toplumunun temel niteliklerinden tamamen farklı yeni ilişkilerin ve niteliklerin ortaya çıkması olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca oluşan yeni toplumsal yapı olan bilgi toplumunun altyapısını ise, yeni BİT olan dijital bilgi ve iletişim sistemlerine dayandırmaktadırlar (s. 199-205).

Bu bağlamda teknolojinin, bireyin, toplumun ve yönetimin birbirini nasıl etkileyeceği, özel hayat ile ilgili olanların sınırına ilişkin yeni ve farklı adımlar ile yeni düşünme yollarının neler olduğu incelendiğinde, süreçte teknoloji, yönetim ve toplumsal değişim ilişkisi, teknolojinin kullanımı ve yönelik eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Bu noktada teknoloji merkezli yaklaşımlar içerisinde bu ilişkilere ve görüşlere değinilmesi gerekmektedir.

İlgili süreçte yürütülen tartışmaların çıkış noktası determinizm kavramına temellendirilebilen, farklı yaklaşımlar ve görüşlerle yürütülmektedir. ‘Lineer nedensellik kuralı’ olarak da bilinen ‘determinizm’; her olayın bir nedeninin sonucu olduğunu ve bu durumda insanın özgür iradesinin olmadığı, dolayısıyla insanın süreçte etkisinin de olmadığını öne süren, nedensellik ilkesine dayanmaktadır. İlk olarak Laplace 1902’de ‘Olasılıklar Üzerine Felsefi Bir Deneme’de, “evrenin şu andaki durumunu, onun önceki durumunun sonucu ve takip edecek olan durumunun nedeni olarak görmeliyiz” (s. 4) şeklinde kavramsallaştırmıştır. Ayrıca, “nedensellik ilkesine, evrensel bir geçerlilik yüklenmesine ve dolayısıyla her olayın bir nedeninin sonucu olduğunun öne sürülmesine” (Adjukiewichz, 1994, s. 154) verilen ad olarak da tanımlanabilmektedir. İndirgemeci bir yaklaşımın olduğu determinizmde, neden-sonuç bağıntısından dolayı, akışta rolü olan/olabilecek diğer faktörler görmezden gelinmektedir. Eleştirileri de temelde bu özelliği sebebiyle almaktadır.

Newtoncu klasik pozitivist bilim paradigmasının nedenselliğe dayalı deterministik yaklaşımına karşın, yeni bilim paradigmasıysa ‘kaos teorisi’ ile farklı bir yaklaşıma sahiptir. “Kaosun determinizmi yıktığı ve sıkışan bilime yeni bir soluk getirdiği” savunulmaktadır (Öge, 2005, s. 288). Kaos teorisinin; olayların doğrusal olmadığı, farklı değişkenlerden etkilenebileceği, kesin şekilde öngörülebilir olmadığı, farklı olasılıkların olabileceği, kaotik yani çok değişkenli ve karmaşık bir yapılanma ile dıştan düzensiz görünen ama içsel bir düzene sahip, dinamik sistemleri açıklayabilen bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, günümüzde yeni teknolojiyle beraber değişim ve dönüşümlerle gelen eleştiriler ve yorumlamaların, yeni bilim paradigması yaklaşımıyla uyumlu olduğu da ifade edilebilmektedir.

Determinizmin çeşitli teorilerinden biri olan ‘teknolojik determinizm’ ise, en genel anlamıyla; determinizmin mantığına da uygun şekilde, teknolojinin bir iç dinamiğı olduğı ve bu iç dinamiğın bir neden olmasıyla süreç olarak teknolojik değışimi getireceğı, bu durumda insanın etkisinin olmadığı ancak sonuçta insanların hayatlarının yeniden biimlenişiyle toplumsal değışimin yaşanacağı şekildeki dűřüncedir. İlk, Veblen’in (1914, 2001) alışmalarında gürılmektedir. Veblen teknolojiyi, endüstriyel gelişim ve kapitalist evrim üzerine yorumlarken, “geçmiş deneyimlerden elde edilen ortak bir bilgi birikimi ve büyük topluluğın görünmez sahibi” (2001, s. 19) olarak tanımlamakta ve değışimle ilgili olarak ise, “sonsuz dek değışim sürecinde, hayatın düzenini yöneten, alışılmış unsurların kurumsal dokusu içinde, değışime şartlanmış durumda ve kümülatif olarak ileri taşındığını” (1914, s. 19) ileri sürmektedir.

Determinizmin indirgemeci yaklaşımından dolayı eleştirilmesiyle bağlantılı olarak, teknolojik determinizm de aynı temelde eleştiri almaktadır. Örneğın, ‘Teknolojik veya Medya Determinizmi’nde Chandler (1995), “sosyal ve tarihsel olguları, temel ve belirleyici bir etken ile açıklamaya çalışan ... tarihsel veya nedensel üstünlüğün doktorini” (s. 1) olarak tanımladığı teknolojik determinizmin, nedenselliğın yanında aynı indirgemecilikle teknolojinin bu bağlamda araç ve makinelerle tanımlanmasından da bahsetmekte, ancak “sadece araç ve makineler değıl, maddi kültürümüzün tamamını” (s. 2) içerdiğini, ayrıca teknolojinin insan davranışları ve sosyal değışimde, başka olgular üzerinde hareket eden ve başka olgular tarafından harekete geçirilen, bir dizi aracı etkenden biri olduğunu da ifade etmektedir (s. 15).

İlgili alanda -iletişim özelinde teknoloji genelinde- McLuhan’ın ve Innis’in çalışmaları temel alışmalardanır. McLuhan (1964), insanların teknolojiyi yarattıklarını ve bir neden olarak teknolojideki gelişmelerin ve yeni buluşların, insanları, hayatlarını ve toplumu etkilediğı, değıştirerek şekillendirdiğı ve kültürün değışmesi, yenisinin oluşmasıyla sonuçlandığı görüşündedir. McLuhan’ın bu görüşünü de çağdaşı ve arkadaşı Culkin (1967) “biz araçlarımızı şekillendiriyoruz ve sonra onlar da bizi şekillendiriyor” (s. 70) sözüyle sunmaktadır. Bu bağlamda Innis’de de olan ancak McLuhan’la sloganlaşan, ilk ‘Medyayı Anlamak: İnsanın Uzantıları’nda kullandığı, “araç mesajdır” (s. 7-8) düşüncesi temel düşüncelerdendir. Gelişim ve değışim sürecinde teknoloji, mesajın sadece aracısı değıl, aynı zamanda mesajın kendisi haline gelmekte, etkilemekte ve araç insanın bir uzantısı niteliğini almaktadır. Ayrıca değışim sürecinde toplumsal farklılıklar da süreç ve sonuç açısından önemlidir. Keza McLuhan’a (1962) göre, farklı toplumsal kitlelerde farklı etkilerle sonuçlanmaktadır. Sonunda ise teknolojik araçların kullanımının çokluğu ile bağlantılı şekilde, nasıl ki bir köyde yaşayanlar köyde olanlar hakkında bilgi sahibi olabiliyorlarsa ve olaylarla birlikte düşünceler de köyde hızla yayılabiliyorsa, yeni teknolojinin dünyada her yere girmesi ve kullanılmasıyla da dünya ‘global köy’e çevrilmekte ve ‘Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu’nda belirtildiğı gibi, “yeni elektronik karşılıklı bağımlılık, dünyayı küresel bir köy imajında yeniden yaratmaktadır” (s. 31). Innis’in ve McLuhan’ın düşünceleri, yaşanan sürecin başlangıcında etkileyenin teknoloji olması açısından aynı olsa da, sürecin işleyişinde ayrılmaktadır. McLuhan teknolojik gelişimin öncelikle, insanlara ve duyulara etki ettiğı, şekillendirdiğı ve kontrol ettiğı düşüncesini geliştirirken, Innis (2006) ‘İmparatorluk ve İletişim Araçları’nda, teknoloji ile sosyal kontrol arasında bağı kurmakta ve teknolojik gelişimin öncelikle toplumsal örgütlenmeye ve kültüre etki ettiğı düşüncesini geliştirmektedir.

McLuhan’ın araç mesajdır düşüncesini kullanan, önemli teknolojik deterministlerden Postman (1995), McLuhan’ın global köy düşüncesine de ilişkin; McLuhan dünyanın global bir

köye dönüşmeye başlaması ile ilgili konuştuğunda, herkesin dünyanın iyi anlamda daha homojen bir hale gelebileceğini düşünüyor görüldüğü, ancak tam tersinin yaşandığı, görüşünde olmuştur. Postman’a göre iletişimin küreselleşmesi ile, dünyanın her yerinde insanlar kimlik duygusunu bulmak için daha küçük birimlere, köklerine, bir çeşit geri dönüş gerçekleştirmektedir. ‘Teknolojik Determinizm TD’de ise Adler (2008, s. 1536-1537) ilgili tartışmaların; teknolojinin kendisinin sosyal belirleyiciliği, teknoloji ve sosyal yapıların deterministik olmayan ortaya çıkan bir süreçte birlikte evrimleştiği veya herhangi bir teknolojinin etkilerinin sosyal olarak belirlendiği şekilde uygulanmasına temelde nasıl bağlı olduğu üzerine yürütüldüğünü belirtmektedir. Tartışmaların da modern kapitalizmde yeni teknolojiler çoğalmaya devam ettikçe, sürekli yenileneceği görüşündedir. Bunlara bağlı olarak, teknoloji-toplumsal değişim ilişkisi ile ilgili çalışmalarda temelde, iyimser ve kötümser olarak, iki farklı görüş olduğu söylenebilmektedir.

Pozitivist bilim anlayışının ürünü olarak iyimser görüşe göre, teknolojik determinizmde yaşanan süreçle, teknoloji gelişecek ve birlikte toplum da eşit olarak daima gelişecek ve ilerleyecektir. Ekonomik üretimin, verimliliğin ve toplumsal refahın artacağı ve olumlu gelişim olacağı üzerinde durulmaktadır. Bu görüşte, teknolojinin toplumdan bağımsız, kendiliğinden ve kendine özgü doğrusal bir gelişim gösterdiği düşüncesi mevcuttur. Erdoğan ve Alemdar’a (2010) göre bu yaklaşım içinden teknolojik gelişmeleri iktidar açısından değerlendiren Innis açısından, yeni teknoloji eski düzenlerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Egemenlik de bu aracın denetimi ile oluşmaktadır ve yeni iletişim araçlarının bulunmasıyla bu araçların yeni örgütlenmeler ortaya çıkarması sonucu toplumsal değişim meydana gelmektedir (s. 143).

İkinci yaklaşım olan kötümser görüş/eleştirel yaklaşım kapsamında ise, temelde determinasyon ve teknolojik gelişimin ekonomik verimliliği arttırdığı yine kabul edilmekte, ancak iyimser görüş eleştirilmekte ve olumsuz sonuçlar üzerinde durulmaktadır. İyimser görüşün aksine, teknolojinin toplumdan bağımsız düşünülmemeyeceği ve teknolojik gelişmenin her zaman toplumsal gelişmeyi beraberinde getirmeyebileceği düşüncesi mevcuttur. Eleştiriler genelde; teknoloji-toplum ilişkisinin farklılaşabileceği, teknolojik değişim ve gelişimin kaçınılmaz olmadığı, teknolojinin toplumsal eşitliğe ulaşmada olumsuz etkileyebileceği, toplumsal çatışmaları arttırabileceği, değer yargılarını yıkıma uğratabileceği ve insani gelişme için bir araç olarak kabul edilemeyeceği üzerinden yöneltilmektedir.

Çocukluğun Yokoluşu’nda Postman (1994), teknolojinin keşfi ile yaşanan süreci “Frankenstein Sendromu” olarak tanımlamaktadır. Biri (teknolojiyi yaratan), belirli ve sınırlı bir amaç için bir makine oluşturmakta ancak makine yapıldıktan sonra, -“bazen dehşetle, genellikle rahatsızlıkla, daima sürprizle”- sadece alışkanlıklarımızı değiştirme değil, Innis’in de göstermeye çalıştığı gibi, “zihnimizin alışkanlıklarını değiştirme yeteneğinde olmasıyla”, kendi fikirlerine sahip olduğunu keşfettiğimizi ifade etmektedir (s. 23). Ayrıca yaratılan Frankenstein canavarının (yeni teknolojinin) yanlış yerde ve yanlış zamanda bulunduğu karar verebilmesi ve uyumaya da geri dönebilmesinden dolayı da, “teknolojinin etkilerinin her zaman tahmin edilemez olduğu ama her zaman kaçınılmaz olmadığı” görüşündedir (s. 24).

İlk olarak Veblen’in çalışmalarında açıkça geçmiş olsa da, öncesinde köklerinin Karl Marx’ın düşüncelerinden çıkmakta olduğu da ifade edilebilmektedir. Parayil’e (2002) göre Marx, hızla gelişen modern teknolojinin zenginliği ve refahı oluşturma yolunu yazmıştır ve kapitalizm öncesi süreçte, yeni teknolojik buluşların getirdiği üretim araçlarının, üretimin eski ilişkilerine ölümcül bir darbe vurduğunu göstermiştir. Ancak burada yine bir olumsuz etki

olarak, teknolojik gelişmenin faydalarının çoğunun, toplumda bir azınlık tarafından alındığından bahsetmektedir (s. 5). Benzer şekilde Smith (1993) de, uluslararası gelişme sürecinde teknik yenilik ve uyumun önemli rolüne karşın, sosyal değişimle ilgili pek çok makro analizin teknolojiye odaklandığını ve de teknolojinin uluslararası gelişme ve dünyadaki eşitsizlik sürecini anlamada önemli bir unsur olduğu düşüncesindedir. Smith, teknolojinin “zengin ve güçlü olanın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal bir ürün” olduğunu, “genellikle zenginlerin ve güçlülerin lehine, fakir ve güçsüzlerin aleyhine” kullanılmakta olduğunu savunmaktadır (s. 186-189).

Bununla beraber ‘İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim’de Habermas (2016) Weber’in ve Marcuse’un düşünceleri üzerinden, teknolojinin kullanımının değil, kendisinin doğa ve insan üzerinde iktidar olduğunu ve bunun da sonradan empoze değil, kendi iç yapısına dahil olduğunu ifade etmektedir. Böylece de iktidarın kendisini salt teknoloji aracılığıyla değil, tarihsel-toplumsal bir tasarım olan teknoloji olarak, ölümsüzleştirdiğini ve genişlettiğini belirtmektedir. Böylece bilim ve teknolojinin, toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları, kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmaların yerine yeni meşrulaştırmaların etkinleşeceği görüşündedir (s. 36-40).

Bir diğer eleştiri ise, teknolojinin değer yargılarını olumsuz etkilediği ve hatta yok ettiği yönündedir. İyimser ve kötümser yaklaşımlar üzerinden, teknoloji ve kültür arasındaki ilişkiyi, ‘Teknolojik Kültürde Yaşamak: İnsan Araçları ve İnsan Değerleri’nde değerlendiren Tiles ve Oberdiek de bu yönde eleştiri getirmektedir. Tiles ve Oberdiek’e (1995) göre; iyimserlerin reddettiği, kötümserlerin kabul etmekle birlikte direnç gösterdiği bir hakikat olarak; “bireysel amaçlar ve değer yargıları kendilerini kuşatan teknolojiden etkilenmeye meyillidir” (s. 48) ve teknoloji, “değer yargılarını yok etmekte” (s. 30) ve de insanları “doğal nesnelere” (s. 31) çevirmektedir.

Kötümser yaklaşım içinden de teknolojik gelişmeler iktidar açısından değerlendirildiğinde, engellenemez bir güç olarak kullanıcının elinde yararlı ya da zararlı olan teknolojinin, toplumdaki egemen kesimin elinde olacağı ve egemenliğini devam ettirmede toplumu denetim altında tutabilmek için bu aracı kullanabileceği düşüncesi de mevcuttur. Ayrıca teknolojinin daha ‘özgür bir toplum’ yaratmada nasıl kullanılabileceği de ele almaktadır. Ancak söz konusu özgürlük ise, gerçek bir özgürlük değil, ‘özgürlük yanılsaması’ olarak nitelendirilebilmektedir. Keza, kötümser görüşe göre teknolojinin, insanları sürekli tüketime, sığ bilgilere, tembelliğe ve teknolojik bağımlılığa da sürüklediği görüşü dikkate alınır, bireyin teknolojiyi kullanarak kendisinin özgürleştiğini zannederken, aslında o yanılsama içerisinde hem ‘teknolojiye bağımlı’, hem de ‘kontrol edilebilir’ hale gelmesinin anlaşılacağı söylenebilmektedir.

4. Gözetim, Denetim, Mahremiyet ve Mekânsal Yapılandırma ile Pratiklerinin Kurumsallaşması

Gözetim, denetim, mahremiyet ve bağlantılı konular, enformasyon teknolojisi devrimiyle BİT’in hızla gelişmeye başlaması sonrası, yeniden sorgulanan konulardandır. Tarih içinde teknolojik gelişmelerle etkileşim içinde yaşanan toplumsal, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümlerle, gözetleme ve gözetim sorgulanmış, daha önceden ayıp, mahrem, suç sayılan birtakım konular, mahremiyet sınırlarının daralması ile sıradan sayılabilir hale gelmiştir. Neyin

mahrem olduğu, neyin mahrem olmadığı ve aradaki sınır tartışılır olmuştur. Bu da kötümser görüşle beraber; teknolojinin toplumdaki bağımsız olmadığı gibi, değer yargılarından da bağımsız olmadığı düşüncesi doğrultusunda; gözetim, denetim, mahremiyet ve bu konuların yeni teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekân ile bağlantıları üzerinden yürütülen tartışmaları beraberinde getirmiştir. İyimser ve kötümser görüşteki farklılıklardan bazılarının da buradan çıkmakta olduğu söylenebilmektedir. Tartışmalardaki önemli olan sorular; verilerin nasıl ve kimler tarafından, elde edildiği, hangi amaçla, nasıl kullanıldığı ve gizlilik, güvenlik tanımlamalarının yapılmasıyla bunların ne şekilde sağlanacağı üzerinden olmaktadır.

4.1. ‘Bilgi Güçtür, Güç Bilgidir’

Tartışmalar enformasyonun, merkezi güç konumuna gelmesi ve egemen olanın iktidarının sürekliliğini sağlayabilmesinde, yönetim aracılığıyla toplumun tüm yaşam alanlarına girme arzusuyla bağlantılı olduğu ifade edilebilmektedir. İktidarın sürekliliği ve bilgi bağlantısı ile ilgili olarak Çaycı ve Çaycı (2017); bilginin üretimi, denetlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmaksızın, iktidarların günümüz demokrasilerinde devamlılıklarını garanti altına alamamakta olduklarını ifade etmektedirler (s. 39). Bunu ‘enformasyonun meta haline dönüşmesi’ üzerinden değerlendiren Odabaş’a (2017) göre ise, yaşamın her alanındaki düzen sağlayan önermelerin, kabullerin enformasyona dönüşmesi ve enformasyonun da meta olarak kabul edilmesi, yani ticarileşmesi söz konusudur. Bunun da enformasyona sahip olanlar ile olmayanlar arasında bir hiyerarşi getirdiğini belirtmektedir (s. 27-36). Bu noktada da, Huxley’in (2016) ‘Edebiyat ve Bilim’de, “bilgi kudrettir” ifadesini kullandığı ve bilgiye sahip olanların ellerindeki “...geniş ve gittikçe artan, yöneten, deneten ve gereğinde değiştiren güçleriyle...” (s. 11) insanların dünyasını değiştirme gücünü kazandıkları eklenebilir. Ayrıca postmodern teörinin önemli isimlerinden, günümüz enformasyon teknolojileriyle etkileşim içinde yaşanan sosyal değişim ve dönüşümlerle ilgili analizler yapmış olan, Foucault’nun (1980) ‘Güç/Bilgi’de ifade ettiği, “bilgi güçtür, güç bilgidir” (s. 51) sözüne de atıf yapılabilmektedir. Foucault’a göre, bilgi ve güç birbiriyle entegredir ve de bilgi olmadan gücü kullanmak mümkün değildir, bilginin güç vermemesi de imkansızdır, bununla birlikte güce sahip olanın, toplumu kontrol altında tutmak için gücü bireye karşı kullanmayı isteyebileceğini de belirtmektedir (s. 1, 52).

Bu bağlamda güç ve bilgi sahibi iktidar olanın, hâkimiyet alanları ile toplum üzerindeki egemenliğinin devamında, alanlarla da toplumun yapı taşları bireylerle de ilgili enformasyona sahip olması ve tanınması gerekmektedir. Böylece de, egemen olanın öncelikli bir denetim ve kontrol aracı olarak, gözetleme ve ‘gözetim’ ön plana çıkmaktadır. Egemen olana ise bunun olanağını yeni teknoloji sağlayabilmekte ve bu süreçte toplum için, ‘enformasyon toplumu’ tanımlaması ile beraber, ‘gözetim toplumu’ tanımlamasının da yapılmasına yol açmakta, aynı zamanda kişisel bilgilerin paylaşılması ve ulaşılması yönünde güvenlik ve mahremiyet açısından da sakıncaları ortaya çıkarabilmektedir. Lakin gözetim, denetim, mahremiyet ve bağlantılı konuların ön plana çıkması ya da günümüzdeki ilgili tartışmalar, yeni teknoloji ile başlamış tartışmalar değillerdir. Tarihsel gelişim süreci söz konusudur ve günümüzdeki yapısı da yeni teknolojiyle beraber oluşan yeni yüzleri ve yeni sorgulamalarıdır.

4.2. Gözetimin Kavramsal Alanına Kısa Bir Bakış

Lyon (2007) ‘Gözetim, Güç ve Gündelik Hayat’ta gözetimi ikiye ayırmaktadır. Ebevyenlerin çocuklarını, işverenlerin işçilerini, polisın komşulukları, gardiyanların hapishaneleri izlemesi gibi insanların, gözetimi gündelik pratikte rutin olarak, düşünmeden yaptığını ancak çoğu durumda gözetimin, nesnelere, verilere veya kişilere odaklı ve amaçlı bir ilgiye atfen daha özel bir kullanımı olduğundan ve BİT’in, gözetim sistemlerinin gücünü, ulaşabilirliğini ve kapasitesini arttırdığından bahsetmektedir. Doğrudan seyretmeyi veya izlemeyi içeren gözetimin, sosyal yaşamın önemli bir parçası olmasına rağmen tartışılması gereken gözetim türünün, BİT tarafından desteklenen ve etkinleştirilen gözetim olduğunu ifade etmektedir (s. 450).

Gerek gündelik pratikte, gerek odaklı ve amaçlı bir ilgiye atfen gerçekte gözetim olsun, üzerine yürütölen tartışmalarda tarihsel açıdan konuya ilk Karl Marx’ın değinmiş olduğu söylenebilmektedir. Karl Marx kapitalizmi bir üretim biçimi olarak analiz ederken, gözetim olgusunu da tespit etmiştir. Modern gözetim kavramının temellerini, gözetimi kapitalist ekonomik sistem, modern toplum ve sınıf ilişkileri ile değerlendiren Karl Marx’ın görüşleri oluşturmaktadır. Karl Marx (1986) ‘Kapital Cilt 1’de sanayi işçilerini; bir kapitalistin komutası altındaki bir ordu olarak görmekte ve gerçekte bir orduya benzer şekilde, yönetici, ustabaşı gibi kademelere gereksinim gösterdiklerini, kapitalist adına orduyu komuta ettiklerini ve “denetim ve gözetim içi, bunların yerleşmiş ve özel görevleri” (s. 292-293) olduğu ifadesini kullanmaktadır. Fabrikada kışla disiplini yaratarak denetim ve gözcölük işinin de ayrı bir uğraş haline getirildiğini, böylece çalışanların, işçiler ve gözcölük olarak sınıflara bölündüğünü ifade etmekte, öncelikli amacın da, “insanları gelişigüzel çalışma alışkanlıklarından kurtarmak ve onları karmaşık otomatın değişmeyen düzenliliği ile özdeş hale gelecek biçimde eğitmek” (s. 367) olduğunu belirtmektedir. ‘Grundrisse 2’de ise (Marx, 2013), sermaye tarafından değişimlerin yoğunlaşmasından bahsederken, emeklerin birleşmesi, işçilerin üretimde birliğine değinmekte ve “...bu birlik başlangıçta ancak toplu bir yerde, gözetimcilerin denetiminde, komuta altına alma, sıkı disiplin, düzenlilik ve üretimin kendisinin sermayeye bağımlılığı biçiminde olur...” (s. 69) ifadesini kullanmaktadır. Lyon (1994) da, modern toplumun özelliklerinden biri olan kapitalist ekonomik sistemin, güçlü bir gözetleme boyutuyla geldiğini ve Karl Marx için gözetimin, işgücü, işletmelerdeki sermaye ve kapitalist sistem arasındaki mücadelelerin içinde yer aldığını ve ayrıca modern gözetimin anlaşılmasında Marx’ın çalışmalarının önemli olduğunu ifade etmektedir (s. 25).

Karl Marx’ın eleştirilerini eleştiren Weber, Marx’ın analizlerindeki kapitalist işletmelerdeki gözetimin rolünü kabul eder, ancak sınıf ilişkileri bağlamında gözetimin kısıtlamasına karşı çıkar ve gözetimi rasyonel olan bürokratik mekanizmanın en belirleyici unsuru olarak değerlendirir. Lyon (1994) da Weber için, gözetimin, bürokrasiyle bağlı olduğunu ve modern örgütlerin her şeyden önce, hem kendilerine güven veren hem de onları daha önceki örgütlenme formlarından ayıran bir özellik olan ‘rasyonellikleri’ ile karakterize edildiğini de ifade etmektedir (s. 25). Rasyonelleştirmeyi, “rasyonel karar verme ölçütlerine tabi toplumsal alanların yaygınlaşması” (Habermas 2016, s. 36) olarak tanımlayan Habermas ise, “Weber’in, modern devletlerin bürokratikleşmiş iktidarının oluşturulması” (s. 89) olarak kavradığı rasyonelleştirmeyi, bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasına bağlamaktadır. Bunu da yeni teknoloji ve kapitalizm ile birlikte değerlendiren Habermas; kapitalizmin önce endüstriyalizmi oluşturduğunu, sonra endüstriyalizmin kapitalizmin kurumsal çerçevesinden çıkarılıp, sermayenin kişisel kullanım biçiminde olanlardan farklı mekanizmalara da

bağlanabildiğini, böylece de kapitalizmin dünya tarihinde, kendi düzenlediği ekonomik gelişmeyi kurumsallaştıran ilk üretim tarzı olduğunu ifade etmektedir. Böylece de modernleşme baskısıyla, yaşamın bütün alanlarına etki ederek, toplumun altyapısı da dönüşmektedir. Bu dönüşümde yaşamın bütün alanlarını ise “...askeriye, okul sistemi, sağlık işleri ve hatta aileye bile...” diyerek belirtmektedir (s. 50-53).

Bu alanları Giddens (2008) ‘Ulus Devlet ve Şiddet’te; şehirleri “iktidarın üretildiği kaplar”, ticari firmalar, okullar, üniversiteler, hastaneler ve hapishaneleri, “idari örgütlenme ortamları”, modern devleti de sınırları belirli bir idari birim olarak “iktidar kabının bir üst biçimi” olarak nitelemektedir (s. 23-26). Tanımındaki iktidar kaplarının, tahsis edici kaynaklar ile otorite kaynaklarının yoğunlaşması sayesinde iktidarı ürettiklerini ve teknolojinin buna doğrudan etki ettiğini ifade etmektedir. Bir otorite kaynağı olarak gözetimi de, birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş iki olgu olarak ele almaktadır. Birincisi, bireylerin hareketlerini yönetmek için toplanıp, depolanıp, kullanılabilen ‘şifrelenmiş bilgi’ birikimi, ikincisiyse, bazı bireylerin hareketlerinin, onlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesidir. Giddens (2010) bu bağlamda 5 yıl sonrasında kaleme aldığı ‘Mahremiyetin Dönüşümü’nde “iktidarın hem üretici hem de dağıtıcı nitelikte” (s. 159) olduğu kabullüyle gözetlemeyi, “bir iktidar üretim aracı olarak” da nitelemektedir (s. 158).

Rasyonel ilkesi, ‘araçsal akıl’ (bilim ve iktidar ilişkisi) ile de tanımlanabilmektedir. Habermas (2016), Weber’in rasyonelleşme dediği şeyde, rasyonelliğin değil, tersine, “belirli zikredilmiş politik iktidar biçiminin” (s. 37) yattığına inanmaktadır. Gözetim konusuyla da bağlantılı olarak, Weber üzerinden rasyonelleşmeyle beraber eleştirisini yaptığı bir diğer tanımlama olan ve Frankfurt Okulu üyelerine göre “teknolojik tahakkümün beslemesi” (Jay, 2014, s. 417) olduğu ileri sürülen araçsal akıl için ise, insanlar üzerinde tahakküm biçimi haline gelmesini eleştirmektedir. Modernitenin de bir sonucu olarak gördüğü, insanın doğa üzerinde hâkimiyet kurmak, denetlemek ve kontrol altına almak amacıyla başvurduğu akıl olan araçsal aklın, iletişimsel aklın önüne geçmesini eleştirmekte ve iletişimsel aklın geliştirilmesini savunmaktadır. ‘Kamusallığın Yapısal Dönüşümü’nde Habermas (2015) kamusalığın, vatandaşlar arasında eşit koşullarda, şeffaf, açık ve akılcı tartışmalarla oluştuğunu ancak süreçle birlikte özerkliğini, eleştireliliğini ve düşünce üretme yeteneğini yitirdiğini ve kamuoyunun kolayca yönlendirilebilir hale geldiğini belirtmektedir. Bu süreçte teknolojik araçlar, araçsal aklın ürünü; gözetim de, özel-kamusal tüm yaşam alanlarıyla iç içe, kapitalist sistemde iktidar olanların hâkimiyetlerinin devamında, araçsal aklın bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir.

Martin (1998) ise gözetimi, gücün eşitsizliğinin sebebi ve sonucu olarak analiz eder ve anahtar konunun, daha az güçlü olanın daha güçlü olan tarafından gözetilmesi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca mahremiyete yönelik kısım ile ilgili olarak ise; mahremiyetin, farklı insanlarda ve farklı kültürlerde, farklı anlamlara geldiğini ama birbirinden farklı içerikte mahremiyet tanımları olan insanların, belirli gözetim türlerine karşı olmayı kabul edebileceklerini de belirtmektedir (s. 63-65).

Geniş bir kavram olarak mahremiyetin korunmasının bir yönü olarak, özellikle kişisel bilgilerin toplanması, kullanılması ve yayılmasının kontrol edilmesi ile ilgili olan ‘verilerin korunması’ bu noktada öne çıkmaktadır. ‘Gözetim Toplumunda Mahremiyetin Korunması’nda Flaherty (1989) de, gözetimin öncelikli olarak bir kamera veya özel bir dedektif gibi araçlar aracılığından daha çok, “kişisel verilerin kullanılması yoluyla bireysel davranışların gözlemlenmesi, gözetimi ve denetlenmesinde” (s. xiv) elektronik gözetim ile bağlantılı,

verilerin ve mahremiyetin korunması üzerinde durmaktadır. Veri tabanlarının sürekli otomasyonundan dolayı bireysel mahremiyetin korunmasının en önemli bileşenin, verilerin korunması olduğunu belirtmektedir.

4.3. Gözetimin Tarihsel Dönüşümü

Kavramsal alandaki çeşitli görüşlere paralel olarak, gözetimin teknik olarak kurumsallaşmasının kökenlerinin, devlet yapısının merkezileştiği, teknolojik gelişmelerin hızlandığı modernite ile birlikte ve ilk tartışmaların çıktığı, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçildiği, sanayi devrimine uzandığı söylenebilmektedir. Sanayi devrimi öncesindeyse, geleneksel gözetim söz konusudur ve bu daha ziyade dini bir gözetimdir. Modern olmayan devlete yönelik ilk gözetimin, bilginin sistemli kategorize edilmesi ve keşfedilmesiyle ilişkilendirilebilen yazının bulunuşuyla başladığı söylenebilmektedir. Giddens'a (2008) göre; yazının modern olmayan devletlerin gözetleme faaliyetleri açısından birçoğ anlamı vardır. Yazı, zaman-mekân ayrıştırmasını arttırmakta, nesiller boyu varlığını sürdürebilmekte, şifreleme bilgisi sağlamakta ve bilgi depolama ile belli olay sahalarının standartlaşmasına ve bunların daha etkin koordine edilmesine izin vermektedir. Böylece Giddens, anlamlı bir içeriğe sahip olan yazının, "nüfusun potansiyel olarak itaatsiz kesimlerinin faaliyetlerini tanımlamak ve izlemek üzere doğrudan kullanılabilir" tespitini yapmaktadır (s. 66-67).

Yazının gözetleme faaliyetleri açısından öneminden dolayı, yazmayı bilmenin kimin elinde olduğu da önemlidir. Bu bağlamda 9. yüzyıla gelindiğinde; tarihi, kurumların evrimini ele alarak incelemiş olan tarihçi Pirenne (2014), 'Ortaçağ Kentleri'nde 9. yüzyıl uygarlığının, tarihin izlediği yolun yeni bir yön aldığı, geleneksel düzenin yıkılıp, antik çağ uygarlığından kesin kopma gösteren, feodalizmin ortaya çıktığı dönemin uygarlığı olduğunu ifade etmektedir (s. 17). Pirenne'nin (2015) 'Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi'nde belirttiği üzereyse; bu dönemden 11.yüzyıla kadar ekonomik ve manevi üstünlük Kilise'ye aittir ve Kilise'nin üstünlüğu sadece, asilzadelerin mülkünden daha büyük mülke sahip olmasından değil, bilgi olarak da üstün olmalarından kaynaklanmaktadır. Krallar, lordlar "...onlarsız işlevlerini sürdürmeleri mümkün olmayan tüm öğrenim görmüş personeli..." kilise içinden seçmektedir (s. 13). Kayıtları (polyptycha) çizebilecek, hesapları tutabilecek, fatura ve harcamaları hesap edebilecek ve bunları dengeleyebilecek yetenekte elemanlar sadece Kilise'deydi. Bunun sebebi ise sadece kilisenin, okuma yazma aracını elinde bulundurması olmuştur.

Böylece yazıyı ve bilgiyi elinde tutan Kilise, gözetimi de hâkim konumuyla elinde tutabilir oluşuyla, dini gözetim de güçlü ve baskın hale gelmiştir. 15. yüzyıl sonrası gözetimin tarihsel süreciyle ilgili olarak Gary T. Marx'ın (2005) 'Gözetim ve Toplum'daki ifadelerine değinilebilir. Gary T. Marx'ın ifade etmiş olduğu üzere; bu, kâfirler, şeytanlar ve cadıların aranmasıyla ilgili olduğu kadar dini bilincin, ritüellerin ve kuralların daha düzenli bir şekilde denetlemesiyle de ilgiliydi. Dini kurumlar, aynı zamanda temel kayıtlar olan, doğum, evlilik, vaftiz ve ölüm kayıtlarını da tutmaktaydı. 16.yüzyılda, hem yeni ihtiyaçları olan, hem de gelişen bilgi toplama ve kullanma kapasitesine sahip ulus-devletlerin ortaya çıkması ve büyümesiyle, siyasi gözetim dini gözetim ile beraber gittikçe önem kazanmıştır. Sonraki birkaç yüzyılda, devletin ve ekonominin aktörleri, daha geniş sosyal, coğrafik ve zamansal alanlar üzerinde kontrolü sağlayacağı polis devlete kademeli geçiş söz konusu olmuştur. Sanayi devrimi ile ulusal ve uluslararası ekonominin, bürokrasinin ve düzenlenmiş devletlerin

büyümesiyle, gözetimin içeriği de tekrar genişlemiştir. Bu, verimliliği ve ticareti arttırmak, toplum sağlığını korumak, giderek artan yasa ve yönetmeliklerle uyumu belirlemek, sosyal güvenlik ve çocukların korunması gibi çeşitli refah ve müdahale programlarına uygunluğu belirlemek için kişisel bilgilerin detaylı toplanması şeklinde gerçekleşmiştir.

Ayrıca sanayi devrimi ile beraber, fabrikalarda çalışmaya başlayanlar, öncesinde tarımda çalışanlardan olmuştur. İhtiyaç duyulan yeni işgücünün karşılanmasında çalışma ve konut alanlarının birbirine yakın olması için de, fabrikaların yakın yerlerine kurulan işçi evleri ya da şirket kentlerine, işgücü yerleştirilmeye başlanmıştır. Böylece insanların sadece çalışma alanlarında değil aynı zamanda sosyal yaşantılarında da değişim meydana gelmiştir. Bu bağlamda Sennett’in (2014, s. 66-93), Hegel’in köle-efendi diyalektiği temelinde yazdığı ‘Otorite’de, 19. yüzyıl ABD’inde Pullman’ın kendi tren yolu işçileri ve ailelerine kurduğu bir işçi kasabası olan Pullman Kasabası örneğine değinilebilir. Pullman Kasabası’nın kurulması ve işleyişine yönelik yapılanların, paternalizm bağlantısında ve aile değerlerinin sağlıklı biçimde korunacağı sanayi toplulukları oluşturmak amacıyla yapılmış olduğu ifade edilmekte, ayrıca Pullman’ın toplumu gözetim içerikli çeşitli yollarla denetim altında tutarak otoriteyi sağladığı üzerinde durulmaktadır. Lakin bahsedilmiş olan bu yapı, yabancılaşmayı getirmiştir ve işçiler üzerinde başta sağlanan otorite, dalga dalga tüm ABD’ye yayılacak olan tren yolu grevini başlatan işçi grevinin, Pullman grevinin, çıkmasına kadar sürmüştür, bastırılması ise askeri güç ile gerçekleşebilmiştir.

Bir yanda toplu olarak fabrika içerisinde üretim yapılırken, diğer yanda fabrika dışında tüketime yönlendirilen, sistemli gözetim altında tutulan sanayi toplulukları oluşturulmaktaydı. Fabrikalarda, çalışma periyotları, molalarının zamanı ve süresi, yapacakları üretimin miktarı ve süresi önceden belirlenmiş ve işçiler gözetim altında olduğu gibi; çocukları da oluşturulan yaşam alanlarında, gittikleri okullarda öğrenci olarak, benzer şekilde gözetim altında kalmışlardır. Çalışma periyotları yani ders süreleri, molaları yani teneffüslerinin zamanı ve süresi de gözetlenmiştir. Giyilecek giysilerden, vardiya ya da okul sonrası evden dışarı çıkma saatlerine kadar belirlenmiştir. Verimliliğin, üretkenliğin, üretimin artması gibi hedeflerle, sadece işçiler ve işçilerin çalışma zamanları değil, aileleri ve emek de sürekli gözetim ve denetim altında tutulabilir hale gelerek, gözetim teknik olarak da kurumsallaşma yolunda ilerlemiştir.

Böylece, Dolgun’un (2005) ifade ettiği üzere; modernite içinde teknik gözetime, ilk olarak sanayi toplumu ile kapitalizmin karakteristiğini oluşturan fabrikalar ve atölyelerde, işçilerin sermaye adına disiplin altına alınması yoluyla rastlanmıştır ve fabrikalar sayesinde zaman ve mekân açısından tam bir gözetim söz konusu olmuştur. İşçilerin bir çatı altında toplanıp mekânsal bir yığılmanın yaşanması ve çalışma saatleriyle, ilk defa zaman olgusunun yaşamsal öneme bürünmesi sonucu, gözetim teknik olarak yaygınlaşmıştır. Kapitalist toplumun bütünleşmesinin temel özelliklerinden olan, işbölümünde karşılıklı ekonomik bağımlılığın ileri aşamalarındaysa durum, “...yaşamın tüm alanlarına yayılmış ve ‘yönetim’ adı verilen bilimsel uygulamalarla desteklenmiştir. Tümüyle teknik ve mekanik bir karakteristik kazanan gözetim pratikleri, çocukluklarından yaşlılıklarına kadar bireylere yaşamları boyunca dayatılmış ve bu pratikleri içselleştirmeleri amaçlanmıştır” (s. 518-523).

Yaşamın bütün alanlarına etki ederek, toplumun altyapısının da dönüşmesi noktasında, Foucault’nun (1992) ‘Hapishanenin Doğuşu’nda, mekânları iktidar ve özne ilişkisi içinde değerlendirme şekline de değinilebilir. Bireyler, iktidarın kendisini gözetim ve denetleme

araçlarıyla gösterdiği ‘disiplin alanları’ olarak tanımladığı mekânlar arasında hareket etmektedirler ve mekânlarda süregelen hareketler ile de iktidar ilişkisi devam etmektedir. Aile, okul, kışla, atölye, fabrika, ıslahhane, hapishane ve akıl hastanesi, suçun ve cezanın ürettiği disiplin alanları, ‘kapatma mekânları’dır. İktidar da bu kurumlar aracılığıyla toplumsal alanı gözetlemekte, denetlemekte ve kontrol etmektedir. Birey eğitim için okula, çalışmak için atölyeye fabrikaya, askerlik için kışlaya, suç işlediğinde hapishaneye, sağlık sorununda hastaneye, yaşlandığında huzurevine gitmektedir. Böylece disiplin alanları arasında hareket ederek sürekli gözetim ve denetim altında tutulmakta, mekânlara giren bedenlere şekil verilerek üretici hale getirilmekte ve iktidarın görünmeden görebilme kapasitesiyle birey sürekli izlenme hissi altında kalarak iktidarın otomatik işleyişi de sağlanmış olmaktadır (s. 250-258). ‘Denetim Toplumları Üzerine Son Söz’de Deleuze’a (1992, s. 3-4) göre, Foucault bu kapatma mekânlarına yönelik, özellikle fabrikada görülebilir: yoğunlaşma, mekânda yayılma, zamanı düzenleme ve zaman-mekân boyutunda üretici bir güç oluşturmaya yönelik zekice bir analiz yapmaktadır. Ancak ona göre, 2. Dünya Savaşı sonrasında, bu tanımlamadaki disiplinler toplum bizim çoktandır olmadığımız, olmaktan çıktığımızdır. Hapishane, hastane, fabrika, okul ve aile; tüm bu kapatma mekânlarına ilişkin genel bir kriz içine girilmiştir ve ‘disipliner toplum’ yerini, ‘denetim toplumu’na bırakmıştır.

4.4. Okunaklılık ve Basitleştirme: CBS, KBS

Gözetim ve denetim birlikteliğinden, mekânsal yapılandırma ile pratikleri açısından, Scott’ın (2008) ‘Devlet Gibi Görmek’teki devletin ‘okunaklılık ve basitleştirme projeleri’ ile ilgili görüşlerine de değinilebilir. Scott; premodern devletin, asayişin korunması, verginin toplanması ve ordunun beslenmesini sağlayan bir istihbarat düzeyi ile yetinirken, modern devletin, ulusun fiziki ve beşeri kaynaklarının idaresini üzerine almayı ve onları üretken kılmayı daha çok istediğini belirtmektedir. Devlet idaresinin bu amaçlarının, toplum hakkında daha büyük bir bilgiyi gerektirdiğinden, başlangıç noktasının, arazinin, halkın, gelirlerin, mesleklerin, kaynakların ve bu verilerdeki sapmanın dökümünü çıkarmak olduğunu söylemektedir (s. 92). Scott’a göre, basitleştirmenin başlıca eseri, tüm arazi sahipliğinin yaklaşık, eksiksiz ve doğru bir yoklaması olan kadastro haritasıdır. Kadastro haritası ve üzerinde her parselin sahibine bağlandığı tapu sicilinin amacının, mali feodalizmi tamamen ortadan kaldırmak, devletin mali getirisini rasyonalize etmek ve böylece devletin gücüne belgelerden gelen istihbaratı ilave ederek, devletin sinoptik bakışına ve yerel üstü bir arazi pazarı oluşmasına zemin hazırlamak olduğunu belirtmektedir (s. 68-73). Scott’ın ifadesiyle; “...gittikçe bürokratikleşen devletin kendini organize etme ve kaynaklarını kontrol etme ihtiyacı, yaşamsal ve diğer istatistiklerin toplanmasını hızlandırmaktadır” (s. 92-93).

Scott’ın (2008) kadastro haritaları ve iktidar üzerinden tarif ve tahlil ettiği bu yapı, modern dünyada elektronik platformlar üzerinden okunabilmektedir. Yeni teknolojik gelişmelerle etkileşim içinde değişen tüm yapılara paralel, yönetimler de değişmiş ve yönetsel işlevleri destekleyecek mekânsal ve mekânsal olmayan bilgisayar destekli bilgi sistemlerinden mekânsal bilgi sistemleri olarak, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve kent bilgi sistemleri (KBS) oluşturulmuştur. Böylece elektronik platform üzerinde de yer almaya başlamıştır. CBS ve KBS elektronik ortamdaki yeni kentin yeni altyapısını oluşturduğu gibi, iktidarın kullandığı ilgili teknolojilerin mekânsal altyapısını da oluşturmaktadır.

İlk çalışmaların 1963’de Kanada’da ülke arazilerinin büyüklüklerini ve kullanım türlerini tespit amaçlı envanter çalışmaları projesi ile başlayan CBS’yi Bensghir ve Akay (2006), “bilgi teknolojilerine dayalı bir veri toplama, işleme ve sunma aracı olarak, yoğun ve karmaşık konum bilgilerinin etkin bir şekilde denetlenebildiği bir yönetim tarzı, coğrafi verinin daha verimli kullanılmasına olanak sağlayan bir sistem ve bunların bir bütünü” olarak tanımlamaktadırlar (s. 31-32). Sahip olduğu özellikleriyle de kentsel ve bölgesel planlama, tarım, orman, peyzaj planlama, jeoloji, savunma, emniyet, turizm, arkeoloji, yerel yönetimler, nüfus, eğitim, çevre ve tıp gibi birçok sektörde uygulama alanına sahip olduğu da belirtilebilmektedir. Bununla beraber CBS, konumsal ve konumsal olmayan verilerin birlikte analizinde güçlü bir araçtır ve kamu politikalarının belirlenmesinde kullanılmasından dolayı, ‘politik bir araç’ olarak da tanımlanabileceği ifade edilebilmektedir.

KBS ise ulusal düzeyde CBS ile bağlantılıdır ve sadece yereldeki bir uygulama olarak değil, ulusal bir e-devlet yaklaşımının parçasıdır. Kavramsal olarak;

“kente ait tüm verilere ulaşılabilen, belediyelerin mevcut kaynaklarını iyi bir şekilde değerlendirmelerine imkân veren, mekâna ve mekânın kullanımına ilişkin bilgilerin saklanıp yönetilme kapasitesini arttıran, idarelerin planlama, program yapma ve karar verme yetenekleri üzerinde doğrudan olumlu etkiye sahip olan ve vatandaşların yaşam kalitesini arttıran bir sistem” (Okçu vd., 2013, s. 2).

olarak tanımlanmaktadır. Toplanan veriler ‘kentli’ ve ‘taşınmaz’ olarak iki temel üzerinde örölmektedir ve ikisi için de sicillerini oluşturacak şekilde bilgiye dönüştürölmektedir. Belediye hizmetlerinin temel amaçlarından birinin, kentlinin yaşamını en iyi düzeye çıkarmak olduğu düşünöldüğünde; Şat’a (2012) göre, kentli ve taşınmaz hakkında doğru ve ayrıntılı bilgiye sahip olunması gerekmektedir. Ayrıca KBS’nin, bir taraftan örneğın imar planlamasının, kentsel altyapının, ulaşım hizmetlerinin ve çevre yönetiminin denetlenmesini sağlayabileceğini, diğer taraftan da örneğın yörede okula giden çocukların ve öğretmenlerin sayısı ile ilgili verilerin toplanmasını kolaylaştırarak eğitim programlarının etkili hale getirilmesine katkı verebileceğini de ifade etmektedir (s. 242).

Bununla birlikte KBS bir taraftan idarenin başta süreç ve işlevler açısından olmak üzere, daha iyi çalışmasını hedefleyerek e-yönetimi kapsarken, bazı kamu hizmetlerini BİT aracılığıyla sunarak e-hizmeti, vatandaşların daha aktif katılımını ve şeffaflığı hedefleyerek de e-demokrasiyi kapsamaktadır. Sonuç itibariyle, en azından hedefler açısından bakıldığında aslında KBS e-devletin üç boyutunu (e-yönetim, e-hizmet ve e-demokrasi) ilgilendiren kuşatıcı bir anlayışı ifade etmektedir (Okçu vd., 2013, s. 7). Bunlara bağılı olarak, CBS ve KBS ile ilgili, kavramsal tanımlamaları, uygulama alanları, tasarımına yönelik şekillendirmeleri, oluşturulurken kullanılacak bilgileri ve yönetimlere sağlayacağı katkıları dikkate alındığında, hem siyasal olarak demokratikleştirme, hem de bürokratik olarak etkinleştirme alanlarına katkıları olduğu, iki tarafı da beslediği ve birbirlerinden ayrı düşünölemeyeceği de ifade edilebilmektedir. Elektronik ortamdaki yeni kentin yeni altyapısını oluşturan CBS ve KBS’nin, kentli ve taşınmaza ait çeşitli verilerin toplanıp, ikisi için de sicillerini oluşturacak şekilde bilgiye dönüştürölüp, saklanarak değerlendirildiği, planlama, program yapma ve karar almadaki etkisinden dolayı da, Scott’ın görüşlerindeki, iktidarın mekânsal yapılandırma ile pratiklerine yönelik olan günümüzdeki aracı olarak da değerlendirilebilmektedir.

4.5. Bir Araç Olarak Gözetim: ‘Görünürlük Bir Tuzaktır’

Araçsal aklın bir sonucu olarak gözetimin bilgiye ulaşmada bir araç olarak kullanıldığı düşüncesi aynı zamanda, gözetimin, toplumu ‘disipline edici’ bir araç olarak, toplumun da ‘disipliner toplum’ olarak görülmesini de beraberinde getirmektedir. Bununla ilgili olarak Foucault gözetimi, Weber’in bürokrasiyle ilişkisine dair olan görüşünden daha geniş değerlendirmiş ve modern toplumun oluşumunda gözetimin ve denetimin önemini vurgulamıştır. Lyon (1994, s. 26), Foucault’nun gözetimi sadece örgütlerin değil, disiplinin daha geniş kapsamında, toplumun içinden ele aldığını ve sadece Foucault’dan itibaren, gözetimin sosyal analizlerde merkezi bir pozisyona getirildiğini belirtmektedir. Foucault için, gücün teknikleri ve stratejileri her zaman mevcuttur ve modern toplumun kendisi ‘disipliner toplum’dur. Bunlar ordular, hapishaneler ve fabrikalar gibi belirli kurumların içinde gelişebilseler de, etkileri sosyal hayatın dokusunun içine sızmaktadır. Giddens (2010) da Foucault’nun, “...modern toplumsal hayatı, sadece hapishanenin ve tımarhanenin değil firmalar, okullar, hastaneler gibi diğer kurumların da özelliği olan ‘disipliner iktidarın’ doğuşuyla zımmen bağlantılı...” gördüğünü belirtmekte ve disipliner iktidarın kendiliğinden, “...faaliyetleri kontrollü ve düzenli olan ‘uysal bedenler’...” ürettiğini ifade etmektedir (s. 22-23).

Giddens (2008) ayrıca, ‘Ulus Devlet ve Şiddet’te modernite ile özdeşleşen dört ‘kurumsal kümeleşme’ olduğunu ileri sürmektedir, bunlar; yoğun gözetleme, kapitalist girişim, endüstriyel üretim ve şiddet araçlarının merkezi denetiminin pekiştirilmesidir (s. 12). Bu gruplandırmayı, üç sene sonrasında 1990’da yazdığı ‘Modernliğin Sonuçları’nda (Giddens, 2016, s. 59-67); kapitalizm, endüstriyalizm, gözetleme ve askeri iktidar şeklinde, modernliğin dört temel kurumsal boyutu olarak belirtmektedir. Giddens gözetlemeyi; “bilgi denetimi ve bazı grupların faaliyetlerinin diğerleri tarafından denetlenmesi” (Giddens, 2008, s. 8), “enformasyon ve toplumsal denetlemenin kontrolü” (Giddens, 2016, s. 63), “tarihsel olarak kapitalizmle iç içe geçmiş bulunan ulus devletinin temeli” (Giddens, s. 64) olarak da tanımlamaktadır. Gözetlemede, çoğunlukla modern devlete özgü bir olgu olarak, yoğun biçimde odaklanıldığını, bunun da devletin idari kapsamını net biçimde koordine etme yetisiyle ilgili olduğunu ifade etmektedir (Giddens, 2008, s. 71). Giddens (2008), “...içerisinde yer aldığı ortamların yönetimi yoluyla, insan davranışlarının düzenlenmesine ve koordinasyonuna” (s. 69) dayandırdığı ‘idari iktidar’ kavramını kullanmakta ve Foucault’nun analizlerindeki, insan faaliyetlerinin zamanlanması ve mekânlanması üzerindeki denetimi kastetmekte, idari iktidarın da gözetleme tam olarak uygulanırsa kurulabileceğini belirtmektedir. Giddens’a (2016) göre denetim, Foucault’nun tartışmalarındaki gibi doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilir ve ‘enformasyon kontrolü üzerine kuruludur’ (s. 62).

Söz konusu yapı içerisinde gözetim ile ilgili olarak, ‘görme ve görünür olma’ önemlidir. Buna dair Lyon (1994) da, Foucault’nun, görülmeden gözetim altında tutan hapishane sistemi düzenlemesinin ilkesinden bahsederken kullandığı ‘görünürlük bir tuzaktır’ (Foucault, 1992, s. 251) ifadesini kullanmaktadır (s. 66). Görülebilir olması aynı zamanda gözlemlenebilir, izlenebilir ve denetim altına alınabilir olmasıdır da. “Bankalarda, mağazalarda, ticaret merkezlerinde ve daha pek çok yerde, yılın her günü, gündelik işlerle uğraşırken arkada bırakılan elektronik işaretlerin koca ayak izleri” (Bauman ve Lyon, 2013, s. 101) bunun önemli örneklerindedir.

‘Görme ve görünür olma’ düşüncesinden ‘basitleştirme projelerine’ bir kez daha değinilebilir. Scott (2008); devletin tebaası ve çevresi üzerindeki kontrolü farklı süreçlerle okunaklılık ve basitleştirme çabalarıyla, yavaş yavaş nasıl ele geçirdiğini, bir takım araçlarla basitleştirip daha okunabilir hale getirerek, merkezi olarak kayıt altına alıp, kontrol edilebilecek ve denetlenebilecek standart bir sistemin yaratılmasını tahlil etmektedir. Bunu yaparken; kalıcı soyadlarının yaratılması, kadastro ve nüfus kayıtlarının tesis edilmesi, mülkiyet hakkının yaratılması, kent planının ve ulaşım düzenlemesinin standartlaştırılması, dilin, hukuki söylemin, ağırlık ve ölçülerinin standartlaştırılması gibi araçların kullanıldığını ifade etmektedir (s. 13-141). Scott (2008) süreçle birlikte, devletin muktedirliğinin büyük ölçüde arttığından ve modern devletin, memurları vasıtasıyla en kolay şekilde izlenecek, hesaplanacak, değerlendirilecek ve yönetilecek standart özelliklere sahip bir coğrafya ve bir nüfus yaratmaya çabaladığından bahsetmektedir. Ayrıca bir insan topluluğu ya da toplumsal alan ne kadar durağan, standartlaştırılmış ve tek biçimli olursa, devlet görevlileri için o kadar okunaklı ve o kadar makul olduğunu ifade etmektedir. Birçok devlet faaliyetinin amacınınsa, kendi yetkileri altında bulunan nüfusu, uzamı ve doğayı hiçbir sürprizle karşılaşılmayan, en iyi şekilde ‘gözlemlenebilen’ ve ‘denetlenebilen’ kapalı sistemlere dönüştürmek olduğunu ileri sürmektedir (s. 138-139). Foucault (1992) da benzer şekilde, “bir gözetim altında tutma sürekli bir kayıt sisteminden destek almaktadır” (s. 247) ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Scott (2016) kullandığı ‘okunaklılık’ kavramıyla ilgili olarak ‘Toplum Gibi Görmek’te, okunaklılık kavramını Foucault’nun kullanmadığını ama bir bakıma kendisinin fazlasıyla ödünç aldığı bir okunaklılık kuramına sahip olduğunu da ifade etmektedir (s. 103).

Castells ise bu bağlamda değerlendirmelerini Orwell’in ‘Ağabey’ imgelemi ve şirketler üzerinden yapmaktadır. Castells (2006), geçmişten beri devletlerin uyruklarını izlediğini ancak yeni teknolojiyle birlikte izleme kapasitesinin şirketlerce devlet kurumlarının dışına taşıdığını, “baskıcı bir ‘Ağabey’den çok, her birimizle kişisel düzeyde ilgili iyi niyetli ‘küçük kız kardeşler’ guruhu”nun söz konusu olduğunu ifade etmektedir (s. 432-434). Yeni teknolojiler de denetimi merkezileştirmekten ziyade izlemeyi, takip altına almayı merkezin elinden almaktadır ve Lyon’un ‘elektronik göz’ dediği, ‘izleyen devlet’ten çok, ‘izleyen toplumdur’. Bugünün devletin de izleyenden çok, izlenen olduğunu da ifade etmektedir. Ayrıca Orwell’in ‘Ağabey’ imgeleminin geçtiği ‘1984’ romanına atfen Dolgun (2011) da günümüz toplumunun, “Orwell’in 1984 adlı eserini andırır şekilde, sistematik ve sıkı denetim teknikleri üzerine kurulu bir toplumsal yapıyı müjdelediğini” ifade etmektedir (s. 229).

4.6. Kodlanmış Numara ve Harf Dizeleri

Bir başka vurgulanması gereken konu da, gözetim ve denetim sürecinde bireylerin artık ‘kodlanmış numara ve harf dizeleri’ olarak tanımlanması durumudur. Bu içerikle, denetim toplumu üzerine yazmış olan Deleuze (1992), Foucault’un kapatma mekânlarına yönelik tanımlamalarından yola çıkarak, denetim toplumunda önemli olanın kapatma mekânlarındaki imzalar ya da sayılar değil, parolalar ve kodlar olduğunu, enformasyona erişimi işaret eden veya reddeden kodların da denetimin nümerik dili olduğunu ifade etmektedir (s. 5). Lyon (1994) ise, gözetim toplumunu tanımlarken, global şirketler ve devlet dairelerine ait büyük bilgisayarların veri tabanlarında her gün, kişisel yaşamların açık detaylarının toplandığını, saklandığını, yeniden çağrıldığını ve işlendiğini belirtmektedir. Buna bağlı olarak, bireyler için, çeşitli harf ve rakamların kombinasyonları, yani sicil numaraları ve kimlik numaraları şeklinde yapılan bir

tanımlamanın, bireylerin de insana özgü ruh, kişilik, karakter gibi kişisel özellikleriyle ‘özne’ olma durumundan, ‘nesne’ olma durumuna gelmesi anlamını da taşıdığı ifade edilebilmektedir. Lyon (1994) insanların, mevcut e-sistemlerde kişinin bilginin nesnesi konumunda olarak, pasif olduğunu ve özne olamadığından, etkileyicisi de olamadığını, gözetimin nesnelere olduklarını nadiren bildiğini, ya da, eğer biliyorlarsa da başkalarının kendileri hakkındaki bilgilerinin ne kadar kapsamlı olduğunu farkında olmadıklarını, gözetimin büyük etkisinin de bundan kaynaklandığını belirtmektedir (s. 3, 5-15).

Bu ifadelerin kaleme alındığı ‘Elektronik Göz: Gözetim Toplumu’nun Yükselişinden 18 yıl sonrasında, Bauman ile söyleşiyile ‘Akışkan Gözetim’ yazılmıştır. Burada ise Bauman ve Lyon (2013, s. 8); birçok ülkede insanların, gözetimin kendilerini nasıl etkilediğinin farkında olduklarını, rutin ve sıradan alışverişlerde veya internet kullanımı ve sosyal medya içinde gözetim biçimlerinin gittikçe yaygınlaştığını, internette alışverişten binalara girişe kadar çeşitli durumlarda kimlik gösterildiğini, parola girildiğini ve şifreli kontrol biçimlerinin kullanıldığını belirtmektedirler. Bu bağlamda, yeni teknolojiyle, bireylerin giderek görünmez bir gözün varlığını ve egemenliğini doğal karşılaması ve gözetimi içselleştirmeye başlamasıyla, gözetim olağan bir unsur haline alırken, bir taraftan teknolojiye daha bağımlı bireyler ortaya çıkmakta, diğer taraftan, bireylerin kendi rızalarıyla, ‘gözetimin gönüllü unsurları’ haline gelmekte oldukları da ifade edilebilmektedir.

Postmodern kültürün yansımalarından bahsederken, bireylerin, teknoloji üzerinden kurulan sanal dünyada, gerçeklik algısından ve gerçek dünyadan uzaklaştığını ifade eden Okmeydan (2017) da nesneleşmeyi bireylerin, “kendi hayatlarının öznesi olmaktan giderek uzaklaşmakta ve sanal gerçeklik içerisinde nesneleşmektedirler” diyerek ifade etmektedir (s. 53). Nesneleşme sürecinde gönüllülük durumu önem teşkil etmektedir. İlgili gönüllülük unsuruna dair Toktaş vd. (2012), yurttaş olmanın, artık, veritabanına dâhil olmak ve aynı zamanda bir sayı olarak var olmak anlamına geldiğini, devletin, bireyleri kayıt altına almak için çaba sarf etmediğini, bireylerin sistem içinde var olabilmek için kendilerinin gönüllü olarak kayıt altına alınmasını istediklerini belirtmektedirler (s. 48). Çoban (2009) da, gönüllülük unsurunu görünür kılma istemine bağlamaktadır; günümüzde televizyon ve internetin toplumsal iletişimin temel belirleyeni haline gelmesiyle, öznelerin varoluşlarını yakalama ve kendilerini görünür kılma istemlerini karşılamaları bakımından oldukça zengin olanaklar sunduğunu belirtmektedir. Gözetim toplumunun normalleşmesi ile de öznenin iktidarın süregelen gözetimi altında tutsaklaştığını ve tüketmekten, tüketilmekten zevk aldığı hastalıklı tüketim ve gözetim toplumunun parçasına dönüştüğünü ve bunu zevk alarak, isteyerek yaptığını ifade etmektedir (s. 3-4).

Gönüllü unsurlar haline gelme konusunda asıl sorulması gerekenin; Postman’ın (1995) ifade ettiği gibi, teknolojik kültürde teknoloji için coşkuya kapılmanın çok kolay olduğu ve teknoloji düşkünlüleriyle teknolojiye tapanların her yerde teknolojiyi tanıttıkları bir ortamda, ‘ben mi teknolojiyi kullanıyorum yoksa teknoloji mi beni kullanıyor?’ sorusunun olduğu söylenebilmektedir. Postman bunu, ‘şeytanla anlaşma’ (Faustian bargain) tanımı ile açıklamaktadır; her yeni teknolojinin bir çeşit ‘şeytanla anlaşma’ olduğunu, her zaman bize önemli bir şeyler (bazı kolaylıklar ve yeni yetenekler) verdiğini ama aynı zamanda önemli bir şeyleri de (toplumsal birliktelikler, sağlıklı yüz yüze ilişkiler gibi) bizden aldığını savunmaktadır.

4.7. Sistemde Sayısal Bedenleşme: E-Devlet, E-Belediye, E-Kimlik Projesi ve Mernis Projesi

Günümüzde elektronik ağlar üzerinden gözetim olgusunun; enformasyon teknolojileri ile, e-yönetişim, e-yurttaş, e-demokrasi gibi bir dizi kavramla birlikte konumlandırılan e-devlet, e-belediye unsurlarıyla birlikte gündemde olduğu da söylenebilmektedir. Çoban (2016), istenildiği zaman bütün verilerin eşleştirilerek, gözetim mekanizması için bir araç haline getirildiğini, gözetim ve denetim mekanizmalarının gündelik yaşamları denetim altına aldığı ve insanların kendilerine dahi yabancılaşmalarına neden olduğunu, bunun da denetim mekanizmalarının toplumsal yaşama dayatılmasıyla birlikte iktidarın tüm alanlarda yeniden üretilmesini beraberinde getirebildiğini belirtmektedir (s. 112).

Bu bağlamda BİT’deki gelişmeler ve yeniden yapılanmalarla, yönetimin kendi içinde gerçekleşen, yönetimden vatandaşa doğru ilerleyen sürecini, 1990’lı yıllarla beraber kullanılmaya başlanan ve 2000’li yıllarla uygulamalarının başladığı, yönetsel niteliğinden dolayı farklı disiplinlerde farklı tanımlamaları bulunan, ‘e-devlet’ kavramı ve e-devletten ayrı düşünölemeyecek ‘e-belediye’ kavramı açıklayabilmektedir. Tanımlamalarda ortak olarak en çok, kavramların uygulamalarının işlediği platform ile, “e” ön eki ile belirtilen elektronikleşme vurgusu yapılmaktadır.

E-devlet kavramını Erdal (2004), “kamu yönetiminde her türlü faaliyetin, vatandaşlar, işletmeler, kamu çalışanları ve devletin diğer birimleriyle olan ilişkilerin elektronik ortam üzerinde, aracısız gerçekleşmesi” (s. 1) olarak tanımlamaktadır. Bensghir (2008), ise fonksiyonel yanı önceleyerek, “kamusal politika sürecini güçlendirmek, kamu hizmetlerinde etkinlik sağlamak ve demokratik süreçleri iyileştirmek için kamu idaresinde bilgi teknolojilerinin kullanımı” (s. 54) olarak tanımlamaktadır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde BİT’deki gelişim sürecinin, kurumsal verimlilik, etkinlik ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artmasını sağlamanın bilgi teknolojilerinin kullanımı ile başladığını ifade eden Moreno ve Traverso (2010) ise e-devlet kavramını, e-katılım ile eşzamanlı bir süreç olarak değerlendirmektedirler (s. 40-42). Ayrıca katılım açısından bakan Gauld ve diğerleri (2009), ortaya çıkaracağı yararlar arasında, yönetsel ve siyasal demokratik süreçlere ilişkin vatandaş katılımının gelişmesini göstermektedirler ve katılım süreci açısından üretebileceği iki farklı katkıdan söz etmektedirler. İlkinde, vatandaşın BİT yardımıyla siyasa oluşum sürecine destek sağlayabileceği, ikincisinde ise yönetimin BİT yardımıyla demokrasinin daha fazla gelişmesini sağlayabileceği ifade edilmektedir (s. 69-74). Çalhan ve Karkın (2010) da kavramı, e-katılımın bir üst düzeyi olarak değerlendirmektedirler ve yönetsel düzlemde temel boyutunun; “yerel ve ulusal düzeyde kamu hizmeti üreten tüm yönetsel kurum ve kuruluşların örgütsel yapı ve yöntemlerinde, teknolojik bir dönüşüm ve yeniliğe gitmesi” (s. 132-133) olarak tanımlamaktadırlar. Bununla beraber e-devlet, demokrasi ve yönetişim ilişkisinde de yer almaktadır. Uçkan (2003) ise bir yönetişim modeli olarak tanımlamakta ve temel hedefi olarak e-demokrasiyi göstermekte, enformasyonel çerçevede ortaya çıkan e-yönetişimin ise e-devlet ve e-demokrasi arasında ilişki kurduğunu ifade etmektedir (s. 1-4).

E-devlet’in yerel yönetimlerdeki uygulamaları olarak görölebilen e-belediye kavramına yönelik de farklı tanımlamalar yapılmakta ve genel olarak amaçlar ve ilkeler açısından benzerlikler göstermektedir. E-belediye uygulamaları aracılığıyla, belediye ile vatandaş arasındaki çift yönlü bir etkileşimle, belediye kendi hizmet alanına ait verileri enformasyon teknolojilerini kullanarak toplamakta, işlemekte, verileri bilgiye ve bilgiyi hizmete

dönüştürmekte ve kullanıcılara ulaşan hizmet de tekrar veriye dönüşmektedir. Köktürk (2002), “belediye faaliyetlerinin bilgi teknolojilerine dayalı olarak yürütülmesi, belediyeden hizmet alanların zamandan ve mekândan bağımsız olarak elektronik ortamdan, bugün için internet üzerinden bu hizmetleri alabilmeleri, isteyenlerin belediyenin karar alma süreçlerine elektronik ortamdan katılabilmesi, bu yollarla belediyelerin bilgi toplumunun paydaşı olabilmesi” anlamına geldiğini ifade etmektedir (s. 2). Yıldız’ın (2003) tanımlamasına göre ise, e-belediyenin kullanımıyla, “vatandaşın ihtiyaç ve önerilerine daha hızlı ulaşılması, hizmet alanı hakkında doğru veri tabanlarına sahip olunması, yönetim hizmetlerinin verimli bir şekilde sunulması, kişi ve kamu bilgilerinin korunması ve o yöre için küresel yatırımların cazip kılınması” amaçlanmaktadır.

E-devlet ve e-belediye, CBS ve KBS, e-yapılanma süreci içerisindeki unsurlardır. Geleceğe yönelik stratejilerin, bilgi toplumu olma yolunda belirlenerek ilerlenmesi, zamanın getirdiklerine uygun bir sistemin oluşturulması, BİT’in verimli ve etkili kullanılması, kurumlar arası eşgüdümün sağlanması, uygulamalar arası uyumun gerçekleşmesinde belirli bir sistemin tasarlanması ve işleme önem teşkil etmektedir. Bu da tüm kurum ve kuruluşların bilgi sistemlerinin ortak bir platformda bir araya getirilmesi, organize edilmesi ve disiplinler arası çalışmalara olanak verecek şekilde tasarlanmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu amaçlarla e-yapılanma süreci, Türkiye’de yakın tarihlerde başlamıştır. İlk çalışmalar 1970’li yıllarda ‘Merkezi Nüfus İdare Sistemi’nin (Mernis Projesi) de temelini oluşturan, bir otomasyon projesi olarak başlatılan, nüfus bilgilerinin ve idaresinin ülke genelinde birbirine bağlanması çalışmalarına dayanmaktadır. 1990’ların sonlarında modern anlamda uygulamanın yapısal ve yasal altyapı hazırlıklarına başlamıştır, önce kamu idarelerinde bilgisayar sayısı artırılmış, sonra da internet kullanılmaya başlanmış, yaygınlaşmış ve ilgili ulusal eylem planları hazırlanmıştır. Günümüzdeyse merkezi ve yerel yönetimlerde, eğitim, sağlık, adalet, ekonomi, tarım, ticaret, güvenlik ve sosyal güvenlik gibi alanlarda sürmekte ve kamusal bilgilere yönelik pek çok işlem gerçekleştirilebilmektedir.

E-devlet’in araçları olarak, Türkiye’de e-kimlik Projesi ve Mernis Projesi gözetim ile ilgili tartışmalarda eleştiri almaktadır. Mernis Projesi’ne geçişin, e-yapılanma sürecinde devletin atmış olduğu en temel adım olduğu ve e-kimlik Projesi’nin de Mernis Projesi’ni tamamlayacak bir uygulama olarak görülebileceği ifade edilebilmektedir. Hem siyasal olarak demokratikleştirme hem de bürokratik olarak etkinleştirme alanlarına katkıları söz konusudur. Kamu hizmetlerinin işleyişi sürecine yaptığı olumlu katkılardan bazılarını Toktaş vd. (2012) şu şekilde belirtmektedirler; Entegre edilmiş sistemler sayesinde kurum ve kuruluşların ihtiyaç duydukları ilgili bilgi ve belgeler ilgili kurum ve kuruluşlar arasında yazışma yapılmaksızın doğrudan sistem üzerinden temin edilebilmekte ve işlemler daha hızlı yürütülebilmekte, vergi tahsilatı ve denetimi kolaylaşmakta, kayıt dışı ekonomi kontrol altına alınmaya ve ilgili dolandırıcılık, sahtecilik ortadan kaldırılmaya başlanmakta, suçların önlenmesi ve suçluların yakalanmasında aranan kişilerin bilgilerine veritabanından ulaşıp kimlik tespiti yapılabilmekte, sahte kimlikler tespit edilebilmekte, askere alma ve asker kaçaklarını izleme kolaylaşmakta, gelecek yıllardaki asker ihtiyacının ve sayısının planlamasına yardımcı olmakta, sağlık bilgilerinin bütün olarak tutulması ve gelecek sağlık yatırımlarının verilere göre planlanması sağlanmakta, sağlık sektöründeki yolsuzluklar engellenmeye başlanmakta, okul çağına gelen çocuklar tespit edilebilmekte ve okula gitmeleri sağlanabilmektedir (s. 71).

Olumlu katkılarının yanında, üzerine yürütölen tartışmalarda; Mernis Projesi'nin amacının küresel üretim sistemine uygun emek gücünü sağlamak ve sermaye açısından en önemli gözetim ve denetim tekniklerinden olduğunu ileri sürenler ile e-devlet ile beraber sistemi fişlemenin modernizasyonu olarak tanımlayanların olduğu da ifade edilmektedir (Efe, 2013, s. 143-144). Buna karşın, yorumların bazıları da, güvenlik sebebiyle kimlik tanımını kolaylaştıran birtakım argümanların teknoloji ile kullanılmasının fişleme olarak kabul edilemeyeceği, ancak nasıl ki bankalarda kimlik bilgileri paylaşıldığında sıkıntılar doğuyorsa, buradan elde edilen bilgiler paylaşılsa sorun olacağı da ifade edilmekte (“Avuç içi damar”, 2013) ve süreçte dikkat edilmesi gereken konulardan bir diğere, hem mahremiyet hem de güvenlik konusuna da değinilmektedir. Bu bağlamda Baker'in eleştirisi de dikkat çekicidir. Yeni süreçler ve ürünlerle teknolojik sistemin bir bütünlük kazanmaya başladığı 1970'lere ve siyasal aktörlerinden Ecevit'e değinen Baker (2001); Ecevit'in 1974 yılından beri ideali olan Mernis Projesi'nin amaçları arasında 'güvenlik bakımından kanun kaçaklarının izlenmesi ve yakalanması kolaylaşacaktır' ibaresinin yer aldığını belirtmektedir. Ancak sistemin 'bütün vatandaşları' ve 'sokaktaki insanı' da bir 'izlenme ve potansiyel yakalanma' odağı haline getirmeden aralarından kanun kaçaklarının tespit edilemeyeceğini, bunun da hane hane, ev ev sokak sokak genelleştirilmiş bir denetim sistemi olduğunu ifade etmektedir (s. 22).

İnsanların nerede ne yaptığı, nasıl konutlarda oturduğu, kaç kişinin birlikte oturduğu, aile yapıları, gelir, sahiplik, eğitim durumları, yaptıkları harcamalar, ne aldıkları, nereye gittikleri ve daha pek çok bilgiye ulaşılabilir. Bu durum bürokratik açıdan bakıldığında etkinlik kazandırdığı ve iyimser sonuçlar içerdiği yolunda yorumlanabilmektedir. Ayrıca güvenliğin öneminin arttığı günümüz dünyasında; e-kimlik kartlarında bulunan parmak izi taraması, sağlık ya da vize uygulamalarında avuç içi damar okuma taraması, yüksek güvenlik için örneğin cezaevlerinde uygulanan retina taraması, yine bazı kurumlarda uygulanan el geometrisi taraması, ses ve konuşma analizi gibi değıştirilemez fiziksel veriler de sisteme kaydolmaktadır. Sağlık kayıtlarındaki biyolojik verilere fiziksel unsurlar da eklenmekte ve böylece biyometrik teknoloji ile birey, sistemde sayısal olarak da bedenleşmektedir. Bununla birlikte, Scott'ın yorumlamasındaki gibi, devletin özneleri daha okunabilir, gözlemlenebilir, denetlenebilir ve kontrol edilebilir nesnelere dönüştürdüğü de ifade edilebilmektedir. Ayrıca Lyon'un ifadelerindeki, bireylerin çeşitli harf ve rakamların kombinasyonları şeklinde tanımlanması durumu, e-devlet uygulamalarındaki vatandaşların durumunu da tanımladığı söylenebilmektedir.

4.8. Bir İktidar Teknolojisi Olarak Bentham'ın Panoptikonundan Ötesine

Bunlara bağlı olarak, gözetimi sağlayacak araçların önemli olduğu görölmektedir. Gözetim araçlarıyla ilgili çalışmalar ilk olarak 1785'e, Bentham'ın tasarladığı, ancak döneminde bir ütopya olarak görölen ve 200 yıl kadar neredeyse unutulmuş, 'panoptikon' hapisane modeline dayandığı da söylenebilmektedir. Bentham, modelinin sadece hapishanelerde değil, okullarda, fabrikalarda, hastanelerde de uygulanabileceğini düşünmekteydi. Kavram olarak panoptikonun ise, görölmeden her şeyi gören 'Argus Panoptes' Yunan mitine dayandığı da ifade edilebilmektedir. Pimenta (2011), mitin farklı versiyonlarında tek gözlü, dört gözlü veya tüm vücudu gözlerle kaplı, olağanüstü gücü olan, gücün ve kontrolün ezici gösterisini yapan dev Panoptes'in, öfkeli boğaların korkunç saldırılarından ve çobanları, çiftçileri bir çeşit polis gücü olarak koruyan, Arcadia kentini özgürleştiren olduğunu belirtmektedir (s.267-271). Panoptes'in,

görülmeden görme özelliği ile güce ve kontrole sahip oluşuna dayandığı düşünölen Bentham'ın panoptikon fikrini, yeniden canlandıran Foucault'a (2007, s. 86-87) göre ise, Bentham'ın panoptikonu, gözetlemeye dair sorunları çözmeye uygun bir iktidar teknolojisidir. Bentham panoptikonunda, halka şeklinde bir binanın ortasında içi görünmeyen merkezi bir kule ve binanın iç çeperlerinde kuleye bakan hücrelerin yer alacağı, hücrelerde saklanabilme imkânının bulunmayacağı, bir gardiyanla dahi birçok hücrenin gözetlenebileceği ve böylece bireyin her hareketinin görölebileceğini düşünerek buna uygun davranacağına yönelik bir model yer almaktadır. 'Hapishanenin Doğuşu'nda ifade ettiği üzere (Foucault, 1992, s. 253-258); Bentham'ın panoptikonu, farklı arzulardan hareketle, güç kullanmaya gerek kalmadan, görme-görölme çiftini ayırmaya yarayan, farklılıkları belirlemeye olanak veren, türdeş iktidar etkileri imal eden bir makinedir. İdeal biçime getirilmiş olan bir iktidar mekanizmasının diyagramı, önemli bir düzenektir. Böylece iktidarı da otomatikleştirmekte ve bireysellikten çıkarmaktadır.

Gözetim çalışmaları araştırmacıları son zamanlardaki, teknoloji, gözetim ve toplum ile ilgili gelişmeleri anlamaya yönelik, Foucault'nun (ya da Bentham'ın) modelinin dışında, yeni girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Lyon'nun 'Gözetimin Kuramlaştırılması: Panoptikon ve Ötesi' çalışmasının içerisinde yer alan, 'Duvarları Yıkın: Panoptikonu Yıkarken' makalesini Haggerty kaleme almıştır. Haggerty'e (2011) göre; Foucault'nun panoptik gözetim modeli, gözetimin analizinde önde gelen model ya da metafordur. Ancak günümüzdeki yapının farklı olduğunu ve Foucault'un modelinin, gözetimin, çağdaş, global, teknolojik veya politik dinamiklerini anlatmaya uygun olmadığını ileri sürmektedir ve yeni yapıya uygun, yeni durumu anlatmaya yönelik sunulan yeni önerilerden bahsetmektedir. Gittikçe çoğalan optikonlar; 'superpanoptikon', 'elektronik panoptikon', 'post-panoptikon', 'omnikon', 'ban-optikon', 'global panoptikon', 'panspektron', 'miyoptik panoptikon', 'fraktal panoptikon', 'endüstriyel panoptikon', 'şehirsel panoptikon', 'pedagoptikon', 'polyoptikon', 'sinoptikon', 'panoptik diskur', 'sosyal panoptisizm', 'sibernetik panoptikon' ve 'yeni-panoptikon' olarak çeşitli modellerin önerilerinin olduğunu belirtmektedir (s. 26).

Söz konusu önerilerin geçtiği çalışmalarda, Mathiesen'in (1997) 'İzleyici Toplum' makalesi ve 'sinoptikon' kavramı en çok atıfta bulunulanlardan biridir ve o da Foucault'nun düşünceleri üzerinden ilerlemektedir. Mathiesen (1997), Foucault'a göre, panoptik forma yönelik hareketin, modern hapishanenin sadece karakteristik bir özelliği değil, dönüşümde yeni bir toplum türünün ima edildiği ve panoptisizmin, "birçoğunun çok azı görödüğü bir durumdan, çok azın birçoğunu görödüğü bir duruma" (s. 217) temel bir hareket veya dönüşümü temsil ettiğini savunduğu düşüncesinde olmuştur. Mathiesen (1997), Foucault'nun, kitle iletişim araçlarının yoğun kullanıldığı toplumlarda, gözetimin yükselmesini ve başta televizyon olmak üzere yeni medya teknolojilerinin gözetimdeki etkisini kabul etmede başarısız olduğunu ve kitlesel medya teknolojileriyle, çok azın birçoğunu izlediği durumla, 'sinoptisizm' adını verdiği yeni bir güç mekanizmasının yükseldiğini öne sürmektedir (s. 218-219).

Bu iki konsepte ek olarak ve ikisinin özelliklerini kendinde toplayan, 'omniptikon' modeli üzerinde de durulmalıdır. Bu model, internet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte sosyal paylaşım ağları gibi, gerçek zamanlı küresel ağlar üzerindeki iletişimle, bilgi akışının sürekli değiştiği ve yenilendiği, 'herkesin herkes tarafından izlenebildiği, gözlenebildiği, kontrol edilebildiği' durumu anlatmaktadır. Birey tarafından, panoptikonda iktidar görünmez ama bilinirken, bireyin gözetimin gönüllü unsuru haline geldiği omniptikonda ise yapısından dolayı iktidar hem görünmez hem de bilinmezdir.

4.9. Güvenlik ve Gücün Gözüne Dair: MOBESE, KGYS

İktidar teknolojileri olarak bahsedilen söz konusu modeller, 1785’lerden günümüze zaman değıştikçe biçim değıştirmişler, çeşitlenmişler ve birbirlerini yok etmeden birlikte işleyebilmişlerdir. Bu süreçte, Foucault’un disiplin toplumundan, Deleuze’un denetim toplumuna, farklı bir güvenlik gereksinimini oluşturmuştur. Güvenlik, denetim toplumunun önemli bir parçası olarak, küreselleşen kapitalizm ve yaşamın tüm alanları üzerinde kurulan biyo-politikalarla ve rızanın yaratılmasıyla öne çıkmakta ve güvenliği denetim, denetimi de ‘görünmeden görme’ sağlayabilmektedir. Lyon (2005) Gözetim Toplumu: Gündelik Hayatın İzlenmesi’nde, gözetimin, hem ulusal hükümetler hem de gündelik hayattaki sıradan insanlar için güvence sağladığını ya da en azından, 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırılarına kadar sağlamakta olduğunu belirtmektedir. Lyon’a göre o zamandan itibaren güvenlikle ilgili gözetim, radikal şekilde artırılmış ve ayrıca saldırıların nispeten düşük teknolojili doğasına rağmen, ileri teknolojili önleyici düzeltmeler hala baskın durumdadır (s. 104).

Güvenliğin bir ihtiyaç olarak gerekli görülmesi ve kabul edilmesiyle, bir göz olarak düşünüldüğünde gözetleme, ‘elektronik işaretlerin koca ayak izleri’ haricinde ve öncesinde, kameralar aracılığıyla da yapılmaktadır. Gözetleme, Panoptes’in gözleri gibi, bilgisayar kameralarından, telefon kameralarından ve sinyallerinden, ATM kameralarından ve güvenlik kameralarından gerçekleşebildiği gibi, şehir kameralarından, trafikte drone kameralarından ve MOBESE vb. sistemlerin kameralarından da gerçekleşebilmekte ve günümüzün modern panoptikonuna -gücün gözüne- örnek olarak gösterilebilmektedir. Mevcutta çoğu ülkede ve kentte, güvenlik amacı önceliğiyle, teknolojiyen faydalanılmakta ve kamera sistemleri kullanılmaktadır.

Bu kapsamda örnek olarak Türkiye’de de güvenlik önceliğinin arttırıldığı 2000’lerle beraber güvenlik ve suçun önlenmesi amacıyla kameralar kullanılarak, izlenmeye başlanmıştır. İlk olarak 2001’de EGM’nin ilgili daire başkanlıklarınca Diyarbakır’da uygulanan sistem geliştirilerek, 2005’de ‘İstanbul MOBESE’ uygulaması hayata geçirilmiş (Çoban, 2005, s. 21-22) ve teknolojinin gelişimiyle birlikte sistemin yapabilirlikleri de gelişirken, zamanla standartlaşarak başka illerde de yaygınlaşmaya başlamıştır. 2007’de ise ilk Antalya’da, emniyet, jandarma, ilkyardım ve yangın entegre edilerek, sistem tek merkezden yönetilecek hale getirilip Kent Güvenlik Yönetim Sistemi (KGYS) kurulmuştur ve KGYS adıyla sistem ülkede yaygınlaşmaya devam etmiştir. KGYS (“Antalya İl Emniyet Müdürlüğü”, 2018),

“Asayişini sağlamak, iç güvenliğe yönelik tehditleri bertaraf etmek ve denetim görevini daha etkin gerçekleştirmek üzere; mevzuata uygun olarak elde edilen görüntü ve konum verilerinin işlenerek anlamlı sonuçlar üretilmesini ve sonuçların PolNet uygulamaları ile desteklenmesini sağlayan, modüler olarak geliştirilmiş bilişim sistemi”

olarak tanımlanabilmektedir. Birbirinden bağımsız bu sistemlerin ülke ölçeğinde modernizasyonu ve entegrasyonuna yönelik 2016’da Türkiye Kent Güvenlik Yönetim Sistemi Sözleşmesi yapılmıştır. Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve Askeri Elektronik Sanayii A.Ş. (ASELSAN) arasındaki sözleşme ile (“Aselsan”, 2017), Türkiye’nin 81 ilinde EGM’ce belirlenmiş noktalarda sistemlerin tesisi, mevcut olanların modernizasyonu, geliştirilmesi ve birbirine entegre edilmesi ve tek merkezden takip edilmesi amaçlanmaktadır.

KGYS’nin tanımında, ‘görüntü ve konum verilerinin işlenerek anlamlı sonuçlar üretilmesi’ ifadesiyle ve araştırma konusuyla yine bağlantılı olacak şekilde, görme ve görünür

olma dūřuncesi ya da okunaklılık kavramı içerisinde bahsedilmiř olan gōzlemleyebilme ve denetlemede CBS'nin bir araç olarak deęerlendirilebileceęiyle de baęlantılı řekilde, sistemlerin CBS altyapısını kullanıyor olmaları önem teřkil etmektedir. Benzer řekilde mobil telefonlarda, araçlarda kullanılan Kūresel Yer Belirleme Sistemi 'GPS' de CBS altyapısını kullanmaktadır. Kanlı ve Kaplan (2018) da, gūvenlik amacıyla kurulan sistemlerde yararlanılan teknolojilerden birisinin de CBS olduęunu ve CBS altyapısı ile suç haritalarının ve analizlerinin elde edilmesinin mūmkūn hale geldięini, dolayısıyla da gūvenli kent için gereken stratejilerin belirlenebildięini de ifade etmektedirler (s. 176).

'Polisin gōzū kulağı' olarak da tanımlanan kameralarla kurulan bu sistemlerin, uygulamada suçla mūcadeleye yōnelik olumlu katkıları gōzlemlenebilmesine karşın, yazında çeşitli eleştiriler de yer almaktadır. Genel olarak eleştiriler, kameraların pek çok mekānda kullanılabilecek şekilde yaygınlaşması, hukuki altyapısında yetersizlikleri barındırması, denetim ve gōzetim toplumu haline gelinmesindeki araçlardan olması ve zgūrlūklere, mahremiyete zarar verebilme ihtimalinin olmasına yōneliktir. Sucu (2011) da eleştirisini, suç oranını azaltmak için kurulan sistemin, suçluların yakalanmasını kolaylaştırmasına, suç oranlarının azalmasını sağlamasına rağmen aslında bir yandan da gōzlem altında tuttuğu bireylerin zgūrlūk alanını daraltan bir işlevi bulunduğu yōnünde yapmaktadır (s. 131).

4.10. Gōzūn Yapay Zeka İle Birleřmesi

Gūnūmz teknolojisiyle kameralar, yapay zekayla entegre çalıřan kameralara dōnūřmeye bařlamıřtır. Sōz konusu geliřtirilip çeřitlendirilen kameralardan bazıları řehrin mekānlarında suçluları tespit amacıyla yūz tanıma sistemleriyle entegre çalıřabilmekte (Caughill, 2018) veya bir dięer cihaz modelinin i mekānda otomatik olarak çektięi gōrūntülerden ilginç olduęunu ve hatırlanması gerektięini 'dūřūndūęu' gōrūntūleri cihazın kendisi kayda alabilmekte (Gohd, 2018) ya da bařka bir cihaz modeliyse, kayıt yaptıęı sūrete gerekleřenlere iliřkin geçmiřte olanlarla ilgili sorulan sōzlū soruya yanıt olarak, otomatik olarak çektięi gōrūntülerden parçaları 'seçerek' yeniden gōsterebilmektedir.

Özellikle in'de halihazırda kullanılan yapay zekayla entegre çalıřan yūz tanıma sisteminin, sadece kent sokaklarında deęil, farklı uygulamalarla kamusal alanlarında gūnbegūn yaygınlařtıęı belirtilebilmektedir. Polis teřkilatında yūz tanıma teknolojisine sahip gūneř gōzlūklarının kullanılmaya bařlandıęı gibi (Wenxi, 2018), ulařım sistemi, eęitim sistemi, aliř veriře de farklı kullanımlara geçilmektedir. Őniversitelerde kimlik kartı sistemi yerine (Shou, 2018), marketlerde ödemede kasa sistemi yerine ("Yūz tanıma sistemi", 2018), havaalanlarında biniř kartı iřlemleri yerine ("21 airport facial", 2018), metro istasyonlarında turnike sistemi yerine kiřilerin yūzlerinin tanımlanmasıyla sadece gūvenlik deęil, yoęunluęun azaltılması, verimlilięin artırılması, maliyetlerin dūřūrūlmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bazı metro istasyonlarında avuç içi tanıma teknolojisi de kullanılmaktadır (Wen, 2018). Okullarda ise akıllı sınıf içi davranıř yōnetim sistemi ile öęrencileri ders esnasında izleyerek, yūz ifadelerindeki deęiřimlere gōre dersi dinlemeyen öęrencilerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır ("Chinese school installs", 2018). Bu gibi sistemler ilk in'de uygulanmaya bařlanmıřsa da, sadece kent sokaklarındaki gūvenlięe yōnelik olan sistem deęil, ulařıma yōnelik olanların da Tūrkiye dahil dūnyanın bařka Őlkelerince de hayata geçirilmesine dair çalıřmaların gūnūmzde yapılmaya bařlandıęı gōzlemlenebilmektedir. Bu sistemler, kamusal hayata yōnelik yadsınamaz faydaların yanında, endiřelere de sebep olmaktadır. Her mekānın ve anın izlenmesi ve kayıt altına

alınmasına yönelik sistemlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında, her ne kadar kişi mahremiyetinin korunduğu ifade edilse de, bilginin yanlış kullanımı ihtimalinde, güvenlik ve mahremiyet kaygılarının yanında tam kontrollü bir gözetim toplumuna doğru ilerlenmesi kaygısının da güdüldüğü söylenebilmektedir.

Ayrıca özellikle son yıllarda teknolojinin yapay zeka ile birleştirilerek geliştirilmesine yönelik çalışmalar da, teknolojinin hakimiyeti altında kalınacağına yönelik geçmişten gelen ancak bu form ile daha da güçlenen distopik bir diğer endişe konusunu da oluşturmaktadır. Gary T. Marx (2010), enformasyon teknolojilerinin geçmişin teknolojilerinden farklı olarak, geniş coğrafi alanlara, kurumlara ve zamansal dönemlere serpilmiş durumdaki verileri birbiriyle depolayabilmekte, kolayca ilişkilendirebilmekte, analizleri yapılabilmekte ve gözetimciler için, görünmeksizin izlenebilir hale getirebildiğinden, tehlikeli olduğunu ifade etmektedir (s. 74). Bununla birlikte Lyon (1994) ise, bireyin çaresiz ya da paranoya içinde olmasının gerekmediğini, gözetimcilerin illegal faaliyetlerinin siyasi faaliyetlerle ve yasal önlemlerle engellenmesinin gerektiğini belirtmektedir (s. 3).

Siyasi faaliyetlerden bahsedilirken, teknoloji ve politika ilişkisindeki egemenlik açısından da bakılacak olursa, Teknoloji üreten şirketler ve üreticisi bilim insanlarını, uzmanlar olarak tanımlayan Habermas’a (2016) göre, ne uzman egemen olmuştur, ne de politikacılar. Daha çok bir yandan bilimsel uzmanların karar veren mercilere ‘danışmanlık’ ettikleri ve bunun tersi olarak politikacıların bilim adamlarını praxisin gereksinimlerine göre ‘görevlendirdikleri’ türde dönüşümlü bir iletişimin olanaklı ve zorunlu görüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca bilim ajansları vb ile kurumsallaştırılmakta ve böylece bilim ve politika arasında sürekli bir iletişim kurulmaktadır (s. 94). Ayrıca teknoloji ve politika ilişkisini, teknoloji endüstrisi ve geliştiricisi küresel şirketler ile değerlendiren Runciman (2016) da, kimsenin politikacıların teknolojiyi bir kontrol aracı olarak kullandığını görmek istemeyeceğini, bunun alternatifininse tersi, yani politikacıları kontrol eden teknoloji, olduğunu, bu noktada da tercihin birinciden yana olmasına mahkûm olduğunu ifade etmektedir (s. 83-85).

Bununla birlikte, yasal önlemler de demokrasi ile birlikte değerlendirildiğinde de, demokratik toplumun, insanların denetime tabi olmayacağı, herhangi bir suç şüphesinde haklarında delil toplanamayacağı anlamına da gelmediği de ifade edilmektedir. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken konu, elektronik gözetim ve takip mekanizmalarının modern toplumda insanların özel yaşamlarını ihlal etmeyecek şekilde düzenlenmesi ve yasal bir düzenlemeye de tabi olmasıdır. Bu yapılandırmanın, bilgilerin korunması ve yok edilmesine yönelik kuralların oluşturulmasının yanı sıra bilgilerin kötüye kullanılmasını önleyecek ve bu konuda halka güvence verecek düzenlemeleri de içermesi gerektiği de ifade edilmektedir. (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2012, s. 118-120). Bununla birlikte yeni teknolojinin kullanımında özgürlük ve güvenlik dengesinin önemi de görülebilmektedir. Konu kapsamında Bauman (2016); özgürlük ve güvenliği uzlaştırılması muazzam zor iki değer olarak nitelemektedir. Eğer daha fazla güvenlik isteniyorsa, belli bir miktar özgürlükten, eğer daha fazla özgürlük isteniyorsa, güvenlikten vazgeçilmek zorunda olunduğu ve bu ikilemin de sonsuza dek devam edeceğini ifade etmektedir.

5. Sonuç

Teknolojik araçlar, araçsal aklın ürünü, gözetim de özel-kamusal tüm yaşam alanlarıyla i içe, kapitalist sistemde iktidar olanların hkimiyetlerinin devamında, araçsal aklın bir sonucu olarak değerlendirildiğinde; aracın kullanıcının elinde olmasıyla, yararlı ya da zararlı olmasının da kullanıcıya bağlı olacağı söylenebilmektedir. Engellenemez bir g olarak egemen kesimin elinde olacağına ve egemen kesimin de egemenliğini devam ettirmede toplumu denetim altında tutabilmek üzere bu aracı kullanabileceği, bu süreçte de teknolojiye bağımlı bireylerin olması durumu önem teşkil etmektedir. ‘Enformasyon toplumu’, ‘bilgi toplumu’ ile beraber, ‘denetim toplumu’ ve ‘gözetim toplumu’, tanımlamalarının yapılması da, gücün ve dolayısıyla egemenliğin devamlılığı için bir denetim ve kontrol aracı olarak gözetimin, yeni teknoloji ile beraber yeni suretle ön plana çıkması ile gerçekleşmektedir. Böylece bireyler giderek, görünmez gözün varlığını ve iktidarını doğal karşılamasıyla ve gözetimi içselleştirmeye başlamasıyla, gözetim olağan hale gelmektedir. Birey kendine yabancılaşmakta ve özne olma hali yerini nesneleşmeye bırakmakta, kodlanmış numara ve harf dizeleri halini almakta, sistem içinde sayısal olarak bedenleşmekte ve bunlar biyo-politikalarla desteklenmektedir. Teknolojinin ve gözetimin kamusal, özel tüm alanlara yayılmasıyla da iktidar tüm alanlarda yeniden retilenmektedir. Yaratılan ‘zgrlk yanılısaması’ ile de teknolojiye daha bağımlı bireyler ortaya çıkmakta, bireyler kendi rızalarıyla ‘gözetimin gönüllü unsurları’ ve ‘kontrol edilebilir’ hale gelmektedirler.

Küreselleşen kapitalizm ve yaşamın tüm alanları üzerinde kurulan biyo-politikalarla ve rızanın yaratılmasıyla, denetim toplumunun önemli bir parçası olarak, güvenlik ne çıkmakta ve güvenliği denetim, denetimi de ‘görünmeden görme’ sağlayabilmektedir. Teknolojik uygulamaların, güvenliğin sağlanması ve korunmasına yardımcı olma amacıyla, gönüllülük unsuru ve bireyin rızasının yaratılması ile hayata geçirilmesi üzerine yapılan eleştiriler dikkate alındığında; aralarında birbirini destekleyici bir bağ olan ve birbirini tamamlayan değerler olarak, güvenlik, özgürlük ve demokrasi dengesinin kurulabilmesi önemlidir. Teknolojik ilgili uygulamaların ve sürecin; demokrasi için hukuk ile denetim altında olması, özgürlüğün yolunun hukukun üstünlüğünden geçmesi ve uygulayıcılar için de hesap verilebilir olması gerekmektedir. Bu bağlamda da dengenin sağlanmasında, birey, toplum ve devlet ilişkisi içerisinde yeni teknolojinin kullanımında, hukukun üstünlüğünün varlığı önem teşkil etmekte, dolayısıyla da özellikle yasal unsurların önemi kendini göstermektedir. Teknolojiler kendi kuruluş yapılarına içkin olarak, sistemde kendisine tanımlanan her tür bilgiyi toplama, işleme, saklama özelliğine sahiptirler. Meknsal yapılandırmada bir araç olabileceği gibi, toplumsal gözetim, denetim ve kontrol aracı da olabilmektedirler. Toplanan bilgileri kimin, nasıl, hangi bilgilere, ne kadarına erişim sağlayabileceği ve toplandığı, toplanan bilgilerin nereye akacağı, kimlerin hangi amaçlarla kullanacağı, bunların belirlenmesinde mahrem tanımının yeni toplumsal yapıya uygun olarak mı yapıldığı, gizlilik ve güvenlik tanımlamalarının nasıl yapıldığı ve sağlanacağı sorularının cevapları önemlidir. Bu hususta da, gözetimin sınırlarına, verilerin korunmasına, yok edilmesine, kötüye kullanımının nlenmesine yönelik yasalar ve önlemlerle, olumsuz olarak görülebilecek alanların, özgürlük, demokrasi ve güvenlik dengesinin de sağlanabileceği şekilde, kısmen de olsa bertaraf edilebileceği söylenebilmektedir.

Dikkat edilmesi gereken başka bir husus, teknolojinin gelişim içinde olacağı kabul üzerinden gidilirse; geleceğe yönelik olasılıkların, geliştirilmek için çalışılan yapay zekanın varlığı ile birlikte düşünülmesinin gerekliliğidir. Yapay zekanın insan zekasına muhtemelen erişebileceği noktada, teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekn birlikteliğinde, teknolojinin

baskın ve hâkim duruma gelebilme olasılığında insanlığın geleceğinin nasıl olabileceğii düşünölmelidir. Yeni teknolojiler ve her alanda değışim ve dönüşümlerle beraber, iyimser/kötümser yaklaşımlara bağılı tartışmaların devam edeceğı söylenebilir. Bütün teknolojik gelişmelerin önce birer düş olarak hayat bulduğı hatırlanmalıdır. Bugün teknolojinin, yaşam alanlarımızın ve yaşam tarzlarımızın bu denli içine geçmesi, köklenmesi ve gelişmesi, bir zamanlar hayal olarak görölmekteydi. Teknoloji temelli, toplumsal ve siyasal sistemleri anlatan ütopyaların ve distopyaların gerçekleştiğı bir dönemde yaşamaktayız. Bu açıdan geleceğe dair özellikle eleştirel yaklaşımları dikkate almamız gerekmektedir. Bununla beraber geçmişii de unutmamalı ve dikkate almalıyız. Zaman ekseninde ilerlerken bulunduğumuz tarihsel kesite gelmeden öncesinde, birebir aynı şekilde ve baskınlıkta olmasa da; teknoloji, birey, toplum, yönetim ve mekân ilişkisi içinde, gözetim, denetim, mahremiyet ve mekânsal yapılandırma ile pratiklerinin kurumsallaşmasına dair geçilen kesitler söz konusudur. Bu konuda elde edilmiş olan deneyim ve kazanımlar boşa harcanmamalı ve geleceğe yönelik de eleştirel bir tavırda olunmalıdır. Böylelikle teknolojinin etkileri tahmin edilemez olsa da olumsuz sonuçlarından kaçınılabılır. Bu bakış açısıyla, teknoloji yönetim ilişkisinde de, teknoloji yönetime öncelenmemeli, ancak karşılıklı sınırlamaların olduğı uyum desteklenmelidir. Bu yapılırken de teknolojik gelişim ile birlikte, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, demokratiklik, eşitlik, kişii haklarının korunması, birbiriyle bağılantılı olarak gözetilen amaçlar olmalıdır. Ancak bu şekilde yeni teknolojilerin kullanımında, güvenlik, özgürlük ve demokrasi dengesi kurulabilecektir.

Son olarak, teknolojik gelişim üzerine yürütölen tartışmalardan, teknolojinin gelişimi ile etkileşim içinde sosyokültürel değışim üzerine çalışmalarda bulunmuş ve toplumun teknolojinin gücü ve yaygınlığı ile ilgili olan huzursuzluğunu açıklamak üzere 1986’da yazılmış olan, altı maddeden oluşan, ‘Teknoloji ve Tarih: Kranzberg’in Kanunları’ndaki tespitlere, Castells’in (2008) yorumu hatırlatılarak bitirilebilir:

“...enformasyon teknolojisi devriminin toplumsal boyutu, Melvin Kranzberg’in teknoloji ile toplum arasındaki ilişkiye dair kısa süre önce dile getirdiğı kanunu izlemeye yazgılıdır: ‘Kranzberg Kanunu’nun ilk maddesi şöyle der: Teknoloji ne iyidir ne kötüdür, ne de nötrdür.’ Teknoloji daha çok bir güçtür, hayatın, zihnin özüne sızan mevcut teknolojik paradigma çerçevesinde, hiç olmadığı kadar bir güçtür” (s. 96).

Kaynakça

- Adjukiewichz, K. (1994). *Felsefeye giriş: Temel kavramlar ve kuramlar* (Çev. A. Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Adler, P. S. (2008). Technological determinism (TD). In S.Clegg and J.R. Bailey (Eds.), *International encyclopedia of organization studies* (pp. 1536-1539). Los Angeles: Sage Publication.
- Antalya İl Emniyet Müdürlüğü. (2018). *KGYS Nedir?*. Erişim adresi: <http://www.antalya.pol.tr/Sayfalar/kgys-nedir.aspx>
- Aselsan. (2017, Kasım). KGYS Kent güvenlik yönetim sistemi ve plaka tanıma sistemi projesi. Erişim adresi: https://www.aselsan.com.tr/tr-tr/basin-odasi/Brosurler/Guvenlik-Sistemleri/KGYS_TR.pdf
- Avuç içi damar izi uygulaması fişleme midir?. (2013, 8 Aralık). Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/>
- Baker, U. (2001). F-Tipi, mernis ve internet: Hapishanenin içi ve dışı. *Birikim*, 142-143, 17-22. Erişim adresi: <http://www.korotonomedia.net/>
- Baştan, S. ve Ökmen, M. (2004). Yerel yönetimlerde bilgi ve iletişim altyapısı ile ilgili temel sorunlar. A. Yılmaz ve M. Ökmen (Ed.), *Kuramdan uygulamaya kamu yönetimi* içinde (s. 183-216). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bauman, Z. (2016, January 25). “Zygmunt Bauman: Social media are a trap”, Interview by R. Querol, El Pais, Retrieved from https://elpais.com/elpais/2016/01/19/inenglish/1453208692_424660.html
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid surveillance: A conversation*. Cambridge: Polity Press.
- Bensghir, T. K. (2008). E-Devlet kuramsal ve kavramsal çerçeve. N. F. Kunduracı (Ed.), *E-devlet semineri* içinde (s. 53-71). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayını.
- Bensghir, T. K. ve Akay, A. (2006). Bir kamu politika aracı olarak coğrafi bilgi sistemleri (CBS): Türkiye’de belediyelerin CBS uygulamalarının değerlendirilmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 15(1), 31-46. Erişim adresi: <http://www.academia.edu/>
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür ikinci cilt – kimliğin gücü* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür birinci cilt – ađ toplumunun yükselişi* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Caughill, P. (2018, February 1). Combining ai with cctv will make it easier for police to catch criminals. *Futurism*. Retrieved from <https://futurism.com/combining-ai-cctv-make-easier-police-catch-criminals/>
- Chandler, D. (1995). Technological or media determinism. Aberystwyth University. Retrieved from <https://www.researchgate.net>
- Chinese school installs facial recognition cameras to monitor students. (2018, May 17). Retrieved from <https://venturebeat.com/>
- Culkin, J. M. (1967). A schoolman’s guide to Marshall McLuhan. *The Saturday Review*, March 18, 51-53, 70-72. Retrieved from <http://www.unz.com>
- Çalhan, H. S. ve Karkın, N. (2010, Mayıs). *E-Devlet ve E-Katılım için bilgi katılım sistem modeli: SİBİYO*. 5. Kamu Yönetimi Sempozyumu KAYSEM-5: Türk Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunlarında sunulan bildiri, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çaycı, A. E. ve Çaycı, B. (2017). Dijital iletişim çağında teknolojinin açığa çıkardıkları: Gözetim ve mahremiyet. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC*, 7(1), 37-46. doi: 10.7456/10701100/004
- Çoban, B. (2009). Yeni panoptikon, gözün iktidarı ve Facebook. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-18. Erişim adresi: <http://www.academia.edu/>
- Çoban, B. (2016). Gözün iktidarı üzerine. B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Panoptikon: Gözün iktidarı* içinde (s. 110-138). İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, E. (2005). Ülkemizin yeni bilgi ve güvenlik konsepti mobese. *Polis Dergisi*, 45, 21-27. Erişim adresi: <http://www.polisdergisi.pol.tr/>
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *The MIT Press*, 59, 3-7. Retrieved from <https://www.jstor.org/>

- Dolgun, U. (2005). Çalışma yaşamında gözetim. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 507-539. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/>
- Dolgun, U. (2011). İnternet ve demokrasi. *Sosyoloji Konferansları*, 44, 221-236. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/>
- Efe, F. (2013). Kent bilgi sistemlerinin oluşturulmasında verilerin disiplinlerarası araştırma ve analizlere uygun kurgulanması: E-Kent modeli. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 127-161. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/>
- Erdal, M. (2004). *Elektronik devlet E-Türkiye ve kurumsal Dönüşüm*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Flaherty, D. H. (1989). *Protecting privacy in surveillance societies: The Federal Republic of Germany, Sweden, France, Canada, and the United States*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*, C. Gordon (Ed.). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın gözü seçme yazılar: 4* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gauld, R., Gray, A., & McComb, S. (2009). How responsive is E-Government? Evidence from Australia and New Zealand. *Government Information Quarterly*, 26(1), 69-74. doi: 10.1016/j.giq.2008.02.002
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet* (Çev. C. Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin dönüşümü* (Çev. İ. Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin sonuçları* (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gohd, C. (2018, March 2). AI cameras are here. Here are three ways we could use them. *Futurism*. Retrieved from <https://futurism.com/ai-cameras-use/>
- Habermas, J. (2015). *Kamusallığın yapısal dönüşümü* (Çev. M. Sancar ve T. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2016). *“İdeoloji” olarak teknik ve bilim* (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haggerty, K. D. (2011). Tear down the walls: On demolishing the panopticon. In D. Lyon (Eds.), *Theorising surveillance: The panopticon and beyond* (pp. 23-45). London and New York: Routledge.
- Huxley, A. (2016). *Edebiyat ve bilim* (Çev. Ü. Özünlü). Ankara: Epos Yayınları.
- Innis, H. A. (2006). *İmparatorluk ve iletişim araçları* (Çev. N. Törenli). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik imgelem: Frankurt okulu'nun tarihi ve çalışmaları 1923-1950* (Çev. S. Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kanlı, İ. B. ve Kaplan, B. (2018). Kentsel güvenliğin sürdürülebilirliğinde ileri teknolojilerin kullanılması: Coğrafi bilgi sistemleri [Özel Sayı]. *TESAM Akademi Dergisi*, 143-186. doi: 10.30626/tesamakademi.419248
- Köktürk, E. (2002). E-Belediye ve kent bilgi sistemleri. Erişim adresi: http://www.erolkokturk.net/FileUpload/ks85423/File/2002-04_e-belediye_ve_kent_bilgi_sistemleri.pdf
- Kranzberg, M. (1986). Technology and history: Kranzberg's laws. *Technology and Culture*, 27(3), 544-560. doi: 10.2307/3105385
- Laplace, P. S. (1902). *A philosophical essay on probabilities*. London: Chapman & Hall. [Adobe Acrobat reader Sürümü]. Retrieved from https://bayes.wustl.edu/Manual/laplace_A_philosophical_essay_on_probabilities.pdf
- Lyon, D. (1994). *The electronic eye: The rise of surveillance society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lyon, D. (2005). *Surveillance society: Monitoring everyday life*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press.

- Lyon, D. (2007). Surveillance, power and everyday life. In R. Mansell, C. Avgerou, D. Quah, & R. Silverstone (Eds.), *Oxford handbook of information and communication technologies* (pp. 449-467). Oxford: Oxford University Press.
- Martin, B. (1998). *Information liberation: Challenging the corruptions of information power*. London: Freedom Press.
- Marx, G. T. (2005). Surveillance and society. In Ritzer, G. (Ed.), *Encyclopedia of Social Theory Volume II* (pp. 816-821). New York: Routledge.
- Marx, G. T. (2010). Ethics for new surveillance. In J. Goldman (Ed.), *Ethics of spying: A reader for the intelligence professional Vol:2* (pp. 73-102). Maryland: Scarecrow Press.
- Marx, K. (1986). *Kapital cilt 1: Kapitalist üretimin eleştirel tahlili – sermayenin üretim süreci* (Çev. A. Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Grundrisse 2: Ekonomi politiğın eleştirisinin temelleri (Ham Taslak) 1857-1858* (Çev. A. Gelen). Ankara: Sol Yayınları.
- Mathiesen, M. (1997). The viewer society: Michel Foucault's 'panopticon' revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-233. doi: 10.1177/1362480697001002003
- McLuhan, M. (1962). *Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. London: University of Toronto Press.
- McLuhan M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. New York: McGraw-Hill.
- Moreno, E. A., & Traverso, D. B. (2010). E-Government and citizen participation in Chile: The case of ministries websites. In C. G. Reddick (Ed.), *Politics democracy and e-government: Participation and service delivery* (pp. 39-55). New York: Information Science References. doi: 10.4018/978-1-61520-933-0.ch003
- Odabaş, Z. Y. (2017). Bilgi diyeti: Sosyolojik değerlendirme. H. Odabaş ve M. A. Akkaya (Ed.), *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkileri* içinde (s. 25-48). İstanbul: Hiperyayın.
- Okçu, M., Akman, E. ve Acar, O. K. (2013, Mayıs). *Bir E-Devlet uygulaması olarak kent bilgi sistemi: Mevcut durum ve yeni yönelimler*. Kaysem-8 Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Sempozyumunda sunulan bildiri, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi. Erişim adresi: <http://www.academia.edu/>
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'sinoptikon' ve 'omniptikon'a. *AJIT-e Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69. doi: 10.5824/1309-1581.2017.5.003.x
- Öge, S. (2005). Düzen mi düzensizlik (kaos) mi? Örgütsel varlığın sürdürülebilirliği açısından bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 284-304. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/>
- Parayil, G. (2002). *Conceptualizing technological change: Theoretical and empirical explorations*. Lanham and Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Pimenta, E. D. M (2011). *Low power society: Continuous hyperconsumption and the end of the middle class in a hyperurban planet*. Retrieved from <http://www.emanuelpimenta.net/lowpower/download/english.html>
- Pirinne, H. (2014). *Medieval cities: Their origins and the revival of trade*. Oxford: Princeton University Press.
- Pirenne, H. (2015). *Economic and social history of medieval europe*. London and New York: Routledge.
- Postman, N. (1994). *The disappearance of childhood*. New York: Random House.
- Postman, N. (1995). "Neil Postman on cyberspace", Interview by C. H. Gault, PBS. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=49rcVQ1vFAY>
- Runciman, D. (2016). *Politika* (Çev. A. C. Altunkanat). İstanbul: Domingo.
- Scott, J. C. (2008). *Devlet gibi görmek: İnsanlık Durumunu geliştirmeye yönelik projeler nasıl başarısız oldu* (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: Versus Kitap.
- Scott, J. C. (2016). *Toplum gibi görmek* (Çev. S. Torlak). İstanbul: Zoom Kitap.
- Sennett, R. (2014). *Otorite* (Çev. K. Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Shou, Z. (2018, June 29). Facial recognition comes to university. *China Daily*. Retrieved from <http://www.chinadaily.com.cn/>

- Smith, D. A. (1993). Technology and the modern world-system: Some reflections. *Science, Technology, & Human Values*, 18(2), 186-195. Retrieved from <https://www.jstor.org/>
- Sucu, İ. (2011). Gözetim toplumunun karşı ütopya yüzü: İktidar güçleri ve ötekiler. *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 125-140. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/atauniiletisim>
- Şat, N. (2012). Yerel yönetimlerde e-devlet uygulamaları. M. Z. Sobacı ve M. Yıldız (Ed.), *E-devlet-kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler* içinde (s. 235-262). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tiles, M., & Oberdiek, H. (1995). *Living in a technological culture: Human tools and human values*. London and New York: Routledge.
- Toktaş, S. A., Binark M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E. ve Özyaygen, A. (2012). *Türkiye’de dijital gözetim: T.C. kimlik numarasından e-kimlik kartlarına yurttaşın sayısal bedenlenişi*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Uçkan, Ö. (2003). E-devlet, e-demokrasi ve e-yönetişim modeli: Bir ilkesel öncelik olarak bilgiye erişim özgürlüğü. *Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi*, 5, 1-19.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu. (2012). *Dünya ticaret ve finans merkezine doğru İstanbul kent güvenliği*. Ankara: Ames Matbaacılık.
- Wen, X. (2018, June 19). Beijing subways to get bio-ıd system. *China Daily*. Retrieved from <http://www.chinadaily.com.cn/>
- Wenxi, L. (2018, February 2). Picture-matching glasses help identify criminals. *China Plus*. Retrieved from <http://chinaplus.cri.cn/>
- Veblen, T. (1914). *The instinct of workmanship, and the state of the industrial arts*. New York: B. W. Huebsch.
- Veblen, T. (2001). *The Engineers and the Price System*. Kitchener: Batoche Books. (Orijinal work published 1921)
- Yıldız, M. (2003). Elektronik (E)-devlet kuram ve uygulamasına genel bir bakış ve değerlendirme. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi-1* içinde (s. 304-327). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yüz tanıma sistemi ile alışveriş. (2018, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://p.dw.com/p/2sknP>
- 21 Airport facial recognition adoption examples. (2018, February 1). Retrieved from <https://biometrictoday.com/>